

Ze zijn hier, hoe verder?

Cultureel antropologische perspectieven op integratie vanuit de
Nederlandse burgermaatschappij

Lydia van der Wal en Marchje Schaap

Ze zijn hier, hoe verder?

Cartoon: getekend door Stefan Verwey. Verkregen op 26-06-2016 van <http://persmuseum.nl/webexpo/bekijk-het-even-tekeningen-van-stefan-verwey/>

Ze zijn hier, hoe verder?

Ze zijn hier, hoe verder?

Cultureel Antropologische perspectieven op integratie vanuit de
Nederlandse burgermaatschappij

Universiteit Utrecht

Bachelor Thesis 2015-2016

Lydia van der Wal 4198654
l.vanderwal2@students.uu.nl

Marchje Schaap 4213432
m.r.schaap@students.uu.nl

Begeleidster: Sara ten Brinke

Wordcount: 21.971

Ze zijn hier, hoe verder?

Inhoudsopgave

Voorwoord	6
Inleiding	8
1. Integratie: een inclusieve of exclusieve term?	14
1.1 Inleiding	14
1.2 Identiteit, burgerschap en <i>belonging</i>	14
1.3 In- en uitsluiting door middel van integratie en <i>boundaries</i>	18
1.4 De grenzen van de burgermaatschappij	23
2. Nederlandse context	26
2.1 Integratiebeleid in Nederland	26
2.2 Nederlandse burgermaatschappij	28
3. Integreren doe je niet alleen	32
3.1 Een plek voor ontmoetingen	32
3.2 Praktijken van in- en uitsluiting	34
3.3 Integratie van twee kanten	38
3.4 “Vrijwilligers hebben een doel”	42
3.5 Conclusie	45
4. Samen eten	46
4.1 Christelijk buurtcentrum in een islamitische wijk	46
4.2 “Aanpassen aan wat?!”	49
4.3 Christelijke ‘middencultuur’	52
4.4 Mensgerichte aanpak	52
4.5 Ze zijn gewoon hier	54
4.6 Roeien met de riemen die we hebben	56
4.7 “Jezus leeft”	59
4.8 Conclusie	60
5. ‘Echte’ integratie; conclusies	62
5.1 Verschillende starposities	62
5.2 Samenkomen in kritiek	63
5.3 Betekenisgeving	65
5.4 Ieder zijn eigen weg	67
Literatuurlijst	70

Ze zijn hier, hoe verder?

Voorwoord

Dit onderzoek is tot stand gekomen uit drie maanden veldwerk en probeert aan de hand van twee casussen, New Dutch Connections en Huis van Vrede, een beeld te schetsen hoe deelnemers binnen de Nederlandse burgermaatschappij betekenis geven aan ‘integratie’ en de totstandkoming hiervan. Beide casussen worden gekenmerkt door een grote diversiteit op verschillende vlakken. Om binnen dit bos van verscheidenheid rode draden te herkennen is een persoonlijke interpretatie nodig. Alles wat wij binnen het kader van ons onderzoek waarnemen, relevant achten en concluderen is getekend door onze achtergrond, het referentiekader waardoor wij onze wereld vorm kunnen geven. Als lezer is het belangrijk zich te beseffen dat hetzelfde onderzoek uitgevoerd door andere individuen zou resulteren in afwijkende bevindingen. Dit neemt niet weg dat wij achter die van ons staan.

Onze dank gaat uit naar onze informanten die hun persoonlijke verhalen met ons hebben gedeeld, een kijkje in hun leven hebben verschaft en open en eerlijk hebben durven praten. We willen New Dutch Connections en Huis van Vrede bedanken voor hun gastvrijheid en dat zij ons met open armen welkom hebben geheten. Als laatste bedanken wij onze begeleidster Sara ten Brinke voor al haar hulp bij het schrijven van deze thesis en haar geweldige feedback waarmee ze ons aan het denken heeft gezet om boven de literatuur en de geschreven stukken uit te stijgen.

Ze zijn hier, hoe verder?

Inleiding

“De overheid is iets abstracts. Die geeft je gewoon een officiële verblijfsvergunning maar die geeft jou geen buurman, die geeft jou geen buurvrouw, die geeft jou geen vrienden, die geeft zelfs geen werk” - Bright O. Richards -

Europa verkeert volgens Frans Timmermans in een ‘bijna perfecte storm’ die mede veroorzaakt wordt door het toenemende aantal asielzoekende mensen¹. Als iets de Europese samenwerking de das om kan doen is dit het wel. Eenmaal aangekomen in Europa stuiten asielzoekende mensen op veel weerstand en negatieve berichtgeving in de media. Koning Willem-Alexander geeft aan zich zorgen te maken over de ‘verharding van het vluchtelingendebat’² waarin voor- en tegenstanders lijnrecht tegenover elkaar komen te staan. Hiertussen bevinden zich echter ook mensen die proberen actie te ondernemen tegen de groeiende polarisatie. Afgelopen jaar zijn in Nederland meer vrijwilligers opgestaan dan vluchtelingen het land binnengekomen³. Deze vrijwilligers krijgen de mogelijkheid zich te organiseren binnen de Nederlandse burgermaatschappij. Vele initiatieven zijn binnen de burgermaatschappij ontstaan die zich bekommeren over het welzijn en het bevorderen van ‘integratie’ van asielzoekende mensen. Denk hierbij aan het organiseren van sport- en speldagen, het inzamelen van spullen of het verzorgen van taallessen.

De aanwezigheid van deze initiatieven toont - net als bovenstaande quote - aan dat niet alleen de Nederlandse overheid een belangrijke speler is in het begeleiden en bevorderen van ‘integratie’, hetgeen de Nederlandse overheid hoog op de politieke agenda zet (Verkaaik 2010). Deze geeft asielzoekende mensen namelijk geen burens en vrienden, laat staan werk. Dit moeten ze zelf doen. De burgermaatschappij is echter wel in staat om een grote groep mensen hier een eerste hand toe te reiken.

Schmitter definieert de burgermaatschappij als “[a] set or system of self-organized intermediary groups” (1991, 1). Waarom is van deze belangrijke speler dan zo weinig bekend

¹ *Frans Timmermans bezorgder dan ooit over Europa*. Geraadpleegd op 22-06-2016
<http://www.nrc.nl/nieuws/2015/11/09/frans-timmermans-bezorgder-dan-ooit-over-europa>

² *Koning maakt zich zorgen over verharding in vluchtelingendebat*. Geraadpleegd op 22-06-2016
<http://nos.nl/artikel/2065504-koning-maakt-zich-zorgen-over-verharding-in-vluchtelingendebat.html>

³ *Er zijn meer vrijwilligers dan vluchtelingen.* Geraadpleegd op 24-05-2016
<http://www.nrc.nl/next/2016/02/16/er-zijn-meer-vrijwilligers-dan-vluchtelingen-1590258>

Ze zijn hier, hoe verder?

(Vinod 2006)? Analyses van integratie programma's voor asielzoekende mensen hanteren vaak één wetenschappelijke definitie van het begrip 'integratie'. Vervolgens verschuift de aandacht naar het meten van de effectiviteit en de gevolgen van daadwerkelijke integratie programma's van de overheid. Wij denken dat in deze analyses een belangrijke eerste stap wordt overgeslagen: het kijken naar welke betekenis organisaties binnen de burgermaatschappij en haar leden, die nota bene lokale uitvoerders zijn van integratie programma's, geven aan het begrip 'integratie', buiten vaststaande *top-down* definities vanuit de staat om.

Om bij te dragen aan een beter begrip van de burgermaatschappij en al zijn facetten, met het oog op integratie, kijken wij in dit onderzoek naar twee verschillende kanten van de burgermaatschappij: een non-gouvernementele organisatie en een geloofsgemeenschap. Hierbij geven wij antwoord op de volgende onderzoeksvraag: *hoe interpreteren vrijwilligers/medewerkers van New Dutch Connections en leden van Huis van Vrede het concept 'integratie' met betrekking tot asielzoekende mensen en hoe uit zich dit in de praktijk?* Voor de beantwoording van deze vraag onderzoeken we verschillende deelaspecten. Zo kijken we eerst naar welke associaties beide onderzoekspopulaties hebben bij het begrip 'integratie'. Ter ondersteuning hiervan zetten we deze betekenisgeving in relatie tot die van de Nederlandse overheid omdat, net als bij identiteit, een afzetting tegen de betekenisgeving van een ander ons tegelijkertijd iets vertelt over de betekenisgeving zichtbaar onder beide onderzoekspopulaties. Vervolgens onderzoeken wij hoe deze betekenisgeving wordt omgezet in acties en discoursen welke als 'integratie' bevorderend worden beschouwd. Tot slot onderzoeken we bij New Dutch Connections wat vrijwilligers en medewerkers motiveert om zich in te zetten voor de stichting en bij Huis van Vrede in hoeverre interpretaties van het concept 'integratie' beïnvloedt worden door religieuze overtuigingen en denkbelden.

Overeenstemmende onderzoeksvragen kunnen onterecht de indruk wekken dat er sprake is van een vergelijkend onderzoek. Doordat wij in ons onderzoek verschillende kanten van de burgermaatschappij belichten kan naar onze mening alleen volledig recht gedaan worden aan beide onderzoekspopulaties door gebruik te maken van verschillende onderzoeksmethoden, wat betekent dat ons onderzoek complementair van aard is. Hierdoor ontstaat volgens ons een completer beeld van de betekenisgeving van 'integratie' binnen de Nederlandse burgermaatschappij.

Ze zijn hier, hoe verder?

Lydia van der Wal haar onderzoek uitgevoerd bij de stichting New Dutch Connections gevestigd in park Oog in AI, Utrecht. De stichting maakt gebruik van het unieke concept om Nederlandse jongeren (15-30 jaar) kennis te laten maken met jonge asielzoekers (15-30 jaar). Deze kennismaking ontstaat in een vorm waarbij Nederlandse jongeren een rol aannemen als maatje of coach om de *empowerment* van asielzoekende jongeren te bevorderen en ondersteuning te bieden aan professionele en persoonlijke ontwikkeling. Doordat New Dutch Connections specifiek voor deze doelgroep is opgericht, zijn medewerkers vaak bewust bezig met vraagstukken omtrent ‘integratie’ en proberen deze vervolgens vorm te geven in duurzame programma’s. De meest waardevolle informatie komt daarom naar boven tijdens het afnemen van diepte interviews. Hierbij is het noemen van de verschillende facetten van mijn rol als onderzoeker van belang, deze hebben namelijk invloed op de uitvoering van mijn onderzoek en interpretaties van mijn interviews en observaties. In sommige gevallen verkreeg ik namelijk informatie vanwege bepaalde functies of taken die ik uitvoerde binnen de organisatie. Zo was ik te allen tijde onderzoekster gecombineerd met een stage. Hierdoor kreeg ik de bijkomende functies van ‘super-maatje’ met als voornaamste taak het begeleiden van vrijwilligers en ben ik zelf deelnemer van het traject in de vorm van een maatje. Vanuit deze posities was ik in staat om methoden van participerende observatie toe te passen en vele informele gesprekken aan te gaan. Op deze manier ben ik een schakel tussen de vele vrijwilligers, jongeren en de organisatie New Dutch Connections.

Marchje Schaap heeft bij Huis van Vrede gekozen voor andere onderzoeksmethoden. Huis van Vrede is een gereformeerd vrijgemaakte geloofsgemeenschap die tevens fungeert als huiskamer voor de wijk Kanaleneiland te Utrecht. Hier worden wekelijks terugkomende activiteiten georganiseerd, soms met religieuze insteek en soms niet, zoals Bijbelstudies en taallessen. Al deze activiteiten zijn vrij toegankelijk en dienen de kloof tussen moslims en christenen te verkleinen. Desalniettemin wordt ondertussen ook een andere groep door het concept van Huis van Vrede aangetrokken om redenen die in hoofdstuk vier nader behandeld worden: asielzoekende mensen. Ondanks het feit dat ‘integratie’ van asielzoekende mensen geen expliciete doelstelling van de geloofsgemeenschap is, houden zij zich door een samenloop van omstandigheden hier wel mee bezig. Dit is precies de reden waarom Huis van Vrede voor dit onderzoek interessant is. Het biedt inzicht in de manier waarop ‘integratie’ op lokaal niveau spontaan ontstaat. Door de hoeveelheid aan activiteiten binnen Huis van Vrede vormt

Ze zijn hier, hoe verder?

participerende observatie de sleutel tot het vinden van waardevolle informatie. Hiernaast zorgt de spontane aard van deze activiteiten dat leden vaak niet bewust over ‘integratie’ nadenken. De betekenisgeving van integratie komt in dit geval het best aan het licht door te focussen op de praktijk. *Hanging out* en het voeren van informele gesprekken hebben ook een belangrijke rol gespeeld. Dit is nog gecomplementeerd met het houden van diepte interviews met sleutelinformanten om met hen meer de diepte in te kunnen gaan.

De zojuist omschreven onderzoekspopulaties en locaties laten zien dat uiteenlopende initiatieven zich scharen onder de bredere term burgermaatschappij. Een beter begrip van het dynamische karakter hiervan is dus noodzakelijk. De term burgermaatschappij wordt vaak aangehaald in wetenschappelijke literatuur, maar een duidelijk begrip van hoe deze in de praktijk te werk gaat ontbreekt regelmatig (Vinod 2006, 783). In Nederland wordt het debat over integratie en immigratie bepaald door sociologen, waar deze in andere landen vaak gedomineerd wordt door antropologen (Verkaaik 2010, 80). Wij dragen met ons onderzoek bij aan het opvullen van deze theoretische hiaten door het concept ‘integratie’ cultureel antropologisch te benaderen vanuit de burgermaatschappij. De maatschappelijke relevantie van ons onderzoek is de context waarin dit plaatsvindt: een tijd van groeiende polarisatie en een verharding binnen het vluchtelingendebat. Met ons onderzoek bieden wij een platform aan initiatieven die niet vanuit dergelijke tegenstellingen handelen. Dit contextualiseren wij door ook de aanpak van de Nederlandse overheid theoretisch in beschouwing te nemen.

‘Integratie’ is tegenwoordig het kernwoord van de manier waarop asielzoekende mensen volgens de Nederlandse overheid een plek in de samenleving moeten vinden (Verkaaik 2010). Hiernaast zijn nog andere acculturatie strategieën zichtbaar in de loop van de Nederlandse geschiedenis. Deze strategieën bepalen de mate van aanpassing aan de ontvangende samenleving en de manier waarop dit gebeurt (Berry 2005). Toen men zich in de jaren ‘80 begon te beseffen dat gastarbeiders niet terug zouden keren naar het land van herkomst werd het eerste integratiebeleid ontwikkeld (Duyvendak en Scholten 2011, 338). Tijdens de eerste vormgeving van dit integratiebeleid probeerde de overheid antwoord te geven op de vraag hoe gastarbeiders onderdeel konden worden van de Nederlandse samenleving. Het antwoord werd gevonden in integratie in de vorm van eenzijdige aanpassing. Gedurende de jaren ‘90 verschoof de focus naar onderlinge gelijkheid en het behouden van eigen cultuur, wat met het aanbreken van het nieuwe millennium weer omsloeg naar het assimilatie model (Duyvendak en Scholten 2011, 339).

Ze zijn hier, hoe verder?

Penninx (2006, 252) beschrijft het hedendaagse integratiebeleid vanuit de overheid als een autoritaire en verharde aanpak. Discrepancie heerst tussen discoursen vanuit de overheid en de vormgeving in de praktijk. Men spreekt over het ‘integreren’ van asielzoekende mensen terwijl het officiële beleid van eenzijdige aanpassing dat de Nederlandse overheid uitdraagt meer overeenkomsten lijkt te vertonen met het assimilatie model. In hoeverre de burgermaatschappij deze discrepantie overneemt wordt nader behandeld. Hiervoor bestuderen wij meerdere concepten.

De overtuiging van de manier waarop ‘integratie’ bereikt moet worden zegt veel over hoe personen of groepen onbewust betekenis geven aan begrippen als ‘identiteit’ en *belonging*. De constructie van een nationale identiteit en het gevoel van *belonging* kan ten grondslag liggen aan praktijken van in- en uitsluiting. Vragen zoals ‘wie ben ik en wie zijn zij?’ spelen hierbij een belangrijke rol en worden onderzocht aan de hand van *boundaries*. Zijn de grenzen die we toeschrijven aan een bepaalde culturele groep “van ons” of “van hen”? (Cohen 2000). Omdat de wereld waarin wij leven constant in verandering is hebben wij deze concepten en theorieën nodig om veranderingen te kunnen begrijpen. Daarom is het opnieuw onderzoeken van deze bekende concepten van belang (Cohen 2000, 3). Ook de burgermaatschappij is constant in verandering en neemt vaak verschillende posities in ten opzichte van de staat (Chandhoke 2007). Dit onderzoek kijkt naar wat integratie betekent binnen de burgermaatschappij en, ter ondersteuning van de beantwoording van deze onderzoeksvraag, hoe dit zich verhoudt tot de overheid.

In het eerste hoofdstuk zetten wij de zojuist genoemde concepten van identiteit, *belonging*, *boundaries*, in- en uitsluiting, integratie en de burgermaatschappij uiteen in het theoretisch kader. Vervolgens schetsen wij de context van ons onderzoek door te kijken naar de manier waarop de Nederlandse overheid betekenis geeft aan het concept ‘integratie’ en hoe de Nederlandse burgermaatschappij er globaal uit ziet. Dit komt tot leven wanneer wij in hoofdstuk drie en vier op etnografische wijze twee burgermaatschappij initiatieven presenteren. Tot slot zetten we onze conclusies, op basis van ons veldwerk, af tegen de eerder beschreven theorieën om uiteindelijk antwoord te geven op onze onderzoeksvraag.

Ze zijn hier, hoe verder?

1. Integratie: een inclusieve of exclusieve term?

1.1 Inleiding

Lydia van der Wal

In ons onderzoek naar interpretaties van integratie binnen de Nederlandse burgermaatschappij staat de intieme verweving van burgerschap met identiteit, grenzen en *belonging* in de moderne natiestaat centraal. Burgerschap alleen is niet een op zichzelf staand concept. In de eerste paragraaf presenteren we daarom burgerschap in de context van (nationale) identiteit en *belonging*. In de daarop volgende paragraaf is te zien dat deze concepten basis leggen voor processen van in- en uitsluiting en het ontstaan of zichtbaar maken van grenzen. Hier brengen we integratie naar voren wat door ons gezien wordt als een proces van insluiting wanneer we het plaatsen in de context van de burgermaatschappij. De burgermaatschappij kent ook grenzen welke we in beschouwing nemen om tot een beter begrip hiervan te komen. Tot slot zoomen we verder in op de context van ons onderzoek en bespreken we het integratiebeleid in Nederland en eindigen we met een schets van het veelzijdige karakter van de Nederlandse burgermaatschappij.

1.2 Identiteit, burgerschap en *belonging*

Lydia van der Wal

De term identiteit is in de loop der tijd uitgegroeid tot een overmatig gebruikte en misbruikte term waardoor deze soms inhoud lijkt te verliezen (Cohen 2000). Vele studies en definities zijn gewijd aan het begrip identiteit. Voor ons onderzoek houden wij de definitie van Henri Tajfel (1981) aan omdat deze nadruk legt op de in- en uitsluiting die door middel van identiteit vorm krijgt.

Identity covers both equality (belonging to a group) and diversity (not included in other groups). A social identity is one kind of answer to the question “Who am I”?

Ze zijn hier, hoe verder?

that is based on membership in a social group or category, together with its evaluative and affective connotations (Henri Tajfel 1981, 255).

Identiteit is dus aanwezig in de sociale wereld van de mens als een sterk organiserend mechanisme en wordt daarom gezien als een sociaal construct wat inhoudt dat het niet vaststaand en stabiel is, maar juist in dialoog is met andere identiteiten en identificaties (Cohen 2000; Leve 2011, 512; Baumann *in* Eriksen 1993, 93). Identiteit is continu onderhevig aan verandering en afhankelijk van tijd en plaats. Op bepaalde tijden wordt het vast gezet zodat we het kunnen benoemen. Daarvoor is het belangrijk om te kijken in welke tijd en context identiteit wordt geconstrueerd (Phinney en Ong 2007, 271). Problematisch hieraan vinden wij dat het vastzetten zorgt voor een eenzijdig en vaststaand beeld van identiteit. Wij zien het, net als Cohen (2000), Leve (2011) en Baumann (*in* Eriksen 1993), als zinvoller om van meerdere vormen van identificaties te spreken in plaats van ‘de identiteit’, omdat we het anders zouden zien alsof er maar één bepaalde identiteit zou zijn.

Zo kun je bijvoorbeeld spreken van identificatie met een natie wat in de literatuur wordt geformuleerd als nationale identiteit. Dit is tevens een van de meest belangrijke randvoorwaarden om de legitimiteit en de constructie van de natiestaat te garanderen (Wang Zhuojun en He Hualing 2014, 140-141). Volgens sommige geleerden (Wu Luping, Liu Hanhui en Wang Jing 2010) gaat nationale identiteit over de persoonlijke identificatie met een land gebaseerd op bepaalde karakteristieke eigenschappen die aan het land zijn toegeschreven. Anderen (Lin Zhen 2001; Wang Zhuojun en He Hualing 2014, 140-141) vinden dat nationale identiteit niet alleen plaats vindt op nationaal en individueel niveau maar ook op cultureel en politiek niveau. Cultureel niveau gaat over de culturele herkenning van burgers en het gevoel van *belonging* met betrekking tot het land, culturele tradities, geloof, etc. Op politiek niveau wordt veel meer gekeken naar de identificering met de statelijke macht, het politieke systeem, de regering, etc. Zo bestaat nationale identiteit uit een duale structuur waarbij het culturele niveau meer ingaat op de individuele identificatie en het politieke niveau zich richt op de nationale identificatie (Wang Zhuojun en He Hualing 2014, 140-141). Wanneer we in ons onderzoek nationale identiteit aanhalen gaan we uit van een veelzijdige betekenis; daarbij refereren we aan de volgende omschrijving van Smith:

Ze zijn hier, hoe verder?

A national identity is fundamentally multi-dimensional; it can never be reduced to a single element, even by particular factions of nationalist, nor can it be easily or swiftly induced in a population by artificial means (Smith 1991, 14).

Wij kiezen voor deze definitie van nationale identiteit, omdat wij in ons onderzoek licht schijnen op hoe ‘integratie’ in dit geval, het behoren tot de Nederlandse natie-staat, gefaciliteerd wordt vanuit de burgermaatschappij en dus niet alleen door de staat vorm gegeven wordt. De verwachting is namelijk dat de vormgeving van een nationale identiteit door de staat, wat nauw samenhangt met de vormgeving van integratie programma’s, niet klakkeloos wordt overgenomen door de bevolking, zoals Smith (1991) in zijn definitie benadrukt. Zo komt de constructie van een identiteit onder andere tot stand op basis van vertellingen en verhalen die mensen aan zichzelf en anderen vertellen over wie ze zijn en wie ze niet zijn (Denis-Constant 1995 in Yuval-Davis 2006, 202). Deze vertellingen zijn veelal direct of indirect gerelateerd aan de percepties van wat lidmaatschap van een specifieke groep (cultureel, religieus, etnisch, nationaal) inhoudt (Yuval-Davis 2006). Het volwaardig lidmaatschap van een individu in de gemeenschap brengt ons volgens T. H. Marshall bij de definitie van het concept burgerschap (Marshall 1950,1975, 1981 in Yuval-Davis 1999, 121).

Vanuit een historische context werd burgerschap gezien als teken van verbondenheid en betrokkenheid tot één bepaalde plaats en de rechten en plichten richting de gemeenschap (Waite 2012, 354). De verplaatsing van mensen over de hele wereld zet deze veronderstelling op spanning en trekt de integriteit van een begrensde natie-staat met als logisch gevolg het idee van een begrensd burgerschap, in twijfel. Door patronen en processen van mondialisering en migratie begon burgerschap als politiek concept zijn betekenis te verliezen. Vele academici waren het eens dat de natie processen van deterritorialisering ondergingen waardoor de grenzen van de staat voorbij gingen (Waite 2012, 354). Dit leidde tot het ontstaan van verschillende concepten waaronder ‘*multi-layerd citizenship*’ (Yuval-Davis, 1999). Burgerschap moet hierbij begrepen worden als meerlagig construct, omdat het in samenwerking is met verschillende lagen zoals: lokaal, etnisch, national en statelijk burgerschap. Omdat burgerschap kan voorkomen in verschillende lagen en gradaties is het belangrijk om onderscheid te maken tussen identificatie en participatie (Yuval-Davis 1999, 120-122). Mensen kunnen zich identificeren met een gemeenschap maar niet actief deelnemen, en andersom, deelname aan een gemeenschap hoeft

Ze zijn hier, hoe verder?

niet per definitie te betekenen dat men zich hiermee identificeert. Naast het wel of niet actief deelnemen in een samenleving kan burgerschap een exclusieve en inclusieve vorm aannemen (Holston en Appadurai 1996, 191). Zo kan burgerschap worden ingezet als management mechanisme waarbij gebruik wordt gemaakt van macht en privileges binnen de democratische organisaties om het ‘zuivere’ burgerschap in stand te houden en de ongewenste uit te sluiten. Aan de andere kant, wanneer burgerschap niet in lokale termen wordt omschreven, kan ieder individu ongeacht zijn of haar nationale achtergrond zich onderdeel voelen van de gemeenschap (Holston en Appadurai 1996, 191). Hierbij is nog wel de vraag of mensen zich wel thuis voelen in de ontvangende gemeenschap.

Thuisvoelen, of ook wel *belonging* is hierbij een concept wat centraal staat in het begrijpen van onderwerpen als migratie, multiculturalisme en burgerschap (Yuval-Davis 2006 in Davis en Nencel 2011, 4). *Belonging* wordt hierbij gezien als een combinatie van zowel het gevoel je op een bepaalde plek ‘thuis te voelen’ als wel het gevoel van veiligheid (Michael Ignatieff in Yuval-Davis 2006, 197). De drie analytische niveaus waarop *belonging* is geconstrueerd, zijn: de sociale locaties, de relatie met individuele identificatie en emotionele betrokkenheid tot verschillende groepen, en de relatie met het ethische en politieke waarden systeem waarmee mensen zichzelf en anderen het toebehoren rechtvaardigen (Yuval-Davis 2006). Het tweede en derde analytische niveau is voor ons onderzoek van belang doordat het inzicht geeft in de context waarin groepsvorming plaatsvindt en hoe dit ten grondslag kan liggen aan in- en uitsluiting van groepen en individuen. Bij het tweede analytische niveau wordt ingegaan op de constructie van *belonging* en de betrokkenheid tot verschillende groepen: “individuals and groups are caught within wanting to belong, wanting to become, a process that is fueled by yearning rather than positing of identity as a stable state” (Elspeth P. 1996, 19 in Yuval-Davis 2006, 202). Dit toont aan dat *belonging* een dynamisch proces is wat tevens onderdeel uitmaakt van de normatieve en politieke discours welke grenzen creëert tussen mensen (Yuval-Davis 2006).

Deze grenzen zijn afhankelijk van en worden geconstrueerd door de plek die het individu inneemt binnen de maatschappij, de ervaringen en definities van het ‘zelf’ en de eigen waarden en normen (Davis en Nencel 2011). Hieruit komt naar voren dat *belonging* – het gevoel ergens thuis te horen – onlosmakelijk is verbonden met hoe lidmaatschap tot een bepaalde gemeenschap is gedefinieerd en hoe deze gemeenschap grenzen construeert over wie wel en wie niet deel uit

Ze zijn hier, hoe verder?

maakt van de gemeenschap. Maar wie bepaalt of je er wel of niet volledig bij hoort? En hoe komen deze grenzen tot stand? Om dit te begrijpen lichten we in de volgende paragraaf praktijken van in- en uitsluiting toe welke onlosmakelijk verbonden zijn met deze constructie van grenzen.

1.3 In- en uitsluiting door middel van integratie en *boundaries*

Lydia van der Wal

Is de vrijheid van de één de begrenzing van de Ander? Insluiting is ergens onderdeel van zijn, maar moderne instellingen zoals burgerschap, democratie en sociale bijstand zijn volgens Wimmer (2002, 5) niet grenzeloos. Dit impliceert dat deze vorm van insluiting per definitie een vorm van etnische en nationale vormen van uitsluiting creëert. Deze grenzen zijn volgens Appadurai (2006) niet duidelijk aan te wijzen omdat mondialisering heeft geleid tot een snellere verandering van traditionele ideeën en verandering in de manier van leven. Het ontstaan van grenzen komt voort uit deze onzekerheid en angst. Mensen voelen zich angstig en bedreigd en daarom willen we ons beschermen en keren we ons naar binnen (Appadurai 2006; Wang Zhuojun en He Hualing 2014, 140).

Binnen het proces van mondialisering zorgt de natiestaat - welke onderhevig is aan veranderingen op gebied van structuur en functie en daardoor de nationale identiteit van burgers kan versterken of verzwakken - enerzijds voor een gevoel van eenheid en anderzijds ook voor een onderscheid in een 'wij' en 'zij' (Appadurai 2006; Wang Zhuojun en He Hualing 2014, 140). Benedict Anderson (2006, 6) had een andere visie op de natie als een *imagined political community* dan Appadurai, omdat volgens hem ieder individu in de natie-staat onderdeel uitmaakt van dezelfde, in gedachten, verbeelde, gemeenschap zonder dat zij elkaar hoeven te kennen. Hiermee suggereert hij dat de natie niet perse onderscheid maakt in een 'wij' en 'zij' zoals zichtbaar is in Appadurai's benadering van de natie. Daarnaast is de soevereine natie volgens Anderson (2006) zowel gelimiteerd als begrensd, omdat elke natie, groot en klein, bekend is met (denkbeeldige) grenzen waarachter een volgende natie schuil gaat (Anderson 2006, 7). Volgens Appadurai (2006) berust de natie op een *national ethnos* wat inhoudt dat elke natie-staat denkt gebaseerd te zijn op een zekere etnische zuiverheid en genialiteit (Appadurai

Ze zijn hier, hoe verder?

2006, 3). Minderheden staan hierdoor tussen de meerderheid en hun etnische zuiverheid in, wat zorgt voor onderlinge spanningen, waarbij grenzen versterkt worden.

Doordat deze mythe van nationale zuivering niet in praktijk gebracht kan worden ontstaat onzekerheid en angst onder de meerderheid, wat een bodem kan leggen voor praktijken van in- en uitsluiting (Appadurai 2006). Deze angst voor ‘de ander’ en de vervreemding van ‘de ander’ wordt gevoed door de Oriëntalistische lens van de *War on Terror* die gepresenteerd wordt vanuit de media (Ponzanesi 2012, 688). ‘De ander’ wordt hier gerepresenteerd als angstaanjagend en onvoorspelbaar. Dit slaat terug op het invloedrijke werk *Orientalism* van Edward Said (1979). Hier worden ideeën, verbeeldingen, generalisaties, veronderstellingen en veroordelingen die gecreëerd zijn in het Westen gepresenteerd als tegenovergestelde van de *Oriental* ander, welke zich kinderachtig voordoet, irrationeel handelt en daarmee als gevaarlijk wordt beschouwd (Ponzanesi 2012, 688; Said 1979 in Barret 2009). De heersende intolerantie en de door 9/11 gecreëerde scheiding, heeft zowel effect op de natie zelf als op individuen, waarbij sommige meer dan anderen omdat zij gemakkelijker uitgesloten worden. In deze periode na 9/11 worden vreemdelingen niet alleen gezien als “a threat to the cohesion of the political and cultural community but also as potential terrorists, especially the young men among them” (Yuval-Davis 2006, 213). In de Nederlandse samenleving werd het gevoel van onveiligheid na 9/11 sterk voelbaar. Dit gaat samen met een angst voor de Islam welke grotendeels is aangewakkerd in de periode van Pim Fortuyn en zijn anti-immigratie- en anti-islam-standpunten (Meeuwissen 2008, 51). Dit alles maakt de cirkel weer rond waarbij uitsluiting van ‘de ander’ als individu of groep meestal haar oorzaak vindt in angst en vervreemding.

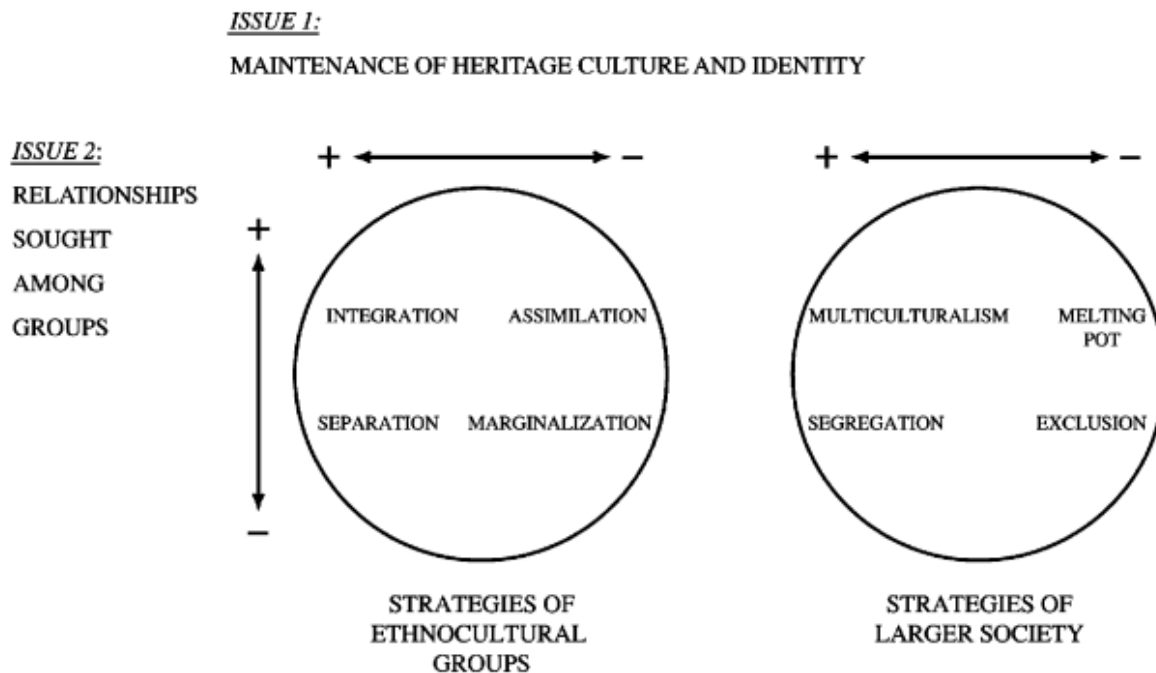
Om vanuit deze angst en de kennis dat de natie begrensd is, in- en uitsluiting beter te kunnen begrijpen halen we de *policing of borders* erbij. Deze staat als centraal thema binnen het concept *belonging* van Yuval-Davis (2006) en wordt als volgt gedefinieerd:

Policing of borders, is about potentially meeting other people and deciding whether they stand inside or outside the imaginary boundary line of the nation and or other communities of belonging, whether they are ‘us’ or ‘them’ (Yuval-Davis 2006, 204 in Davis en Nencel 2011, 4).

Ze zijn hier, hoe verder?

De scheiding die door deze grenzen wordt gemaakt, 'us' or 'them', creëert voor asielzoekende mensen het gevoel of ze wel of niet geaccepteerd en welkom geheten worden door het gastland. Na 9/11 ontstonden echter ook bewegingen die juist wel anderen willen insluiten (Cainkar 2009, 7) Het creëren van grenzen of juist het doorbreken hiervan is een belangrijk ingrediënt voor een goed verloop van de 'integratie' processen van asielzoekende mensen (Davis en Nencel 2011). Deze 'integratie' processen zien wij als een vorm van insluiting.

⁴Om het begrip 'integratie' in een grotere context te plaatsen bekijken we meerdere strategieën die de mate van aanpassing aan de nieuwe cultuur en de mate waarin vastgehouden wordt aan de oude cultuur bepalen. Deze keuzes worden door zowel de inwoners, de burgermaatschappij en de overheid van het ontvangende land als door migranten zelf gemaakt (Li 2004). Een bijpassend raamwerk voor verschillende manieren van acculturatie is ontwikkeld door Berry (2005):

Figuur 1: vier acculturatie strategieën voor nieuwe etnische groepen in de nieuwe samenleving.

(Berry 2005, 705).

4 Begin geschreven stuk door Marchje Schaap

Ze zijn hier, hoe verder?

In Figuur 1 wordt zowel vanuit het perspectief van groepen als vanuit de samenleving in het geheel gekeken naar op welke wijze verschillende etnische groepen ingesloten of juist uitgesloten worden in de nieuwe samenleving. Dit is afhankelijk van onderling contact tussen groepen en in hoeverre wordt vastgehouden aan de cultuur en identiteit die gevormd is in het land van herkomst (Berry 2005). Wij focussen ons op integratie, uitsluiting, multiculturalisme en assimilatie omdat deze, zoals nader uitgelegd wordt in de context, zichtbaar zijn in de Nederlandse aanpak van immigratie. Deze strategieën zullen door ons echter benaderd worden als ideaal typen doordat er geen duidelijke grenzen zijn tussen verschillende vormen van acculturatie. Freeman (2004, 946) schrijft over deze overlapping van verschillende strategieën: “No state possesses a truly coherent incorporation regime [...]. Rather one finds sub-system frameworks that are weakly, if at all, co-ordinated”. Zo kan er volgens Freeman (2004) niet alleen sprake zijn van ‘integratie’ omdat de overheid niet de enige speler is die bepaalt welke strategie gehanteerd zal worden. Belangrijke spelers naast de overheid zijn initiatieven die ontstaan vanuit de burgermaatschappij en het zijn vaak deze organisaties die zich voornamelijk over migranten bekommeren (Freeman 2004, 948).

Integratie vindt volgens Remmenick (2003) plaats wanneer iemand gaandeweg steeds meer stukjes identiteit, vaardigheden, netwerken enzovoorts, die behoren tot het ontvangende land, aan zichzelf toevoegt. Dit wordt echter toegevoegd aan een culturele kern die gevormd is in het land van herkomst welke onveranderd blijft (Remmenick 2003, 26). Het vormen van een netwerk is voor vluchtelingen van cruciaal belang. Veel vluchtelingen volgen wat betreft huisvesting niet altijd de bureaucratische plannen van de overheid (Simich et al. 2002, 598). In tegenstelling tot de verwachting heeft de reden voor deze secundaire migratie vaker te maken met een grote behoefte aan sociale steun dan met economische overwegingen (Simich et al. 2002, 599). Deze sociale steun wordt vaak gevonden bij familie of vrienden. Het opbouwen van ondersteunende netwerken draagt naast meer emotionele en materiële stabiliteit ook bij aan het acculturatie proces dat een vluchteling doorloopt binnen een nieuwe culturele en sociale omgeving (Young 2001).

Integratie kan leiden tot een vorm van *biculturalism*, waaronder het spreken van meerdere talen, wat al bij de eerste generatie migranten bereikt kan worden (Remmenick 2003, 27). Li (2004) benadrukt dat de verantwoordelijkheid voor integratie te vaak bij migranten zelf neergelegd wordt, terwijl ‘echte’ integratie van twee kanten moet komen, gebaseerd op de

Ze zijn hier, hoe verder?

overtuiging dat wederzijdse aanpassing door zowel de migrant als de ontvangende samenleving plaats moet vinden (Li 2004, 513). In ons onderzoek worden de zojuist gegeven definities van integratie als referentiekader voor de manier waarop leden van de burgermaatschappij en de Nederlandse overheid invulling geven aan dit begrip.

Daarnaast is integratie nauw verbonden met multiculturalisme, waar de focus ligt op het behouden van de gelijkwaardigheid tussen verschillende gemeenschappen en het behouden van soevereiniteit binnen de eigen gemeenschap (Berry 2005). Stuart Hall (2004) noemt dit het multiculturele vraagstuk, waarin de centrale vraag is: “how can people live together in difference?” (in Yuval-Davis 2006, 213). Verschillende gemeenschappen moeten leren om samen te leven in één afgebakend gebied, wat zich volgens figuur 1 in de context van de algehele samenleving uit in multiculturalisme gebaseerd op wederzijds respect. In de praktijk betekent dit echter voor etnische groepen vaak het overnemen van lokale gebruiken, oftewel integratie (Berry 2005).

Een tegenhanger van integratie op het gebied van vasthouden aan eigen *cultural heritage* is assimilatie, zie Figuur 1. Toch worden deze begrippen in de realiteit soms met elkaar verward, zoals wanneer mensen assimilatie verwachten maar dit integratie noemen. Assimilatie is een complete transitie van de oude cultuur naar een nieuwe cultuur (Remmenick 2003). Complete assimilatie vindt bijna nooit plaats omdat het moeilijk is om de oude culturele kern volledig los te laten voor eerste en tweede generatie migranten, zelfs als iemand dit bewust zou proberen. Daarom kan pas na meerdere generaties sprake van assimilatie zijn (Remmenick 2003, 27).⁵

⁶Dominante strategieën van acculturatie die aanwezig zijn binnen een samenleving bepalen impliciet waar de grenzen voor in- of uitsluiting komen te liggen. Een voorbeeld hiervan binnen de Nederlandse context wordt aangehaald in het onderzoek van Davis en Nencel (2011). Hier behandelen zij de vraag “where do you really come from?” (Davis en Nencel 2011, 11). Deze vraag kan, zoals in het voorbeeld door hen gegeven, een afstand creëren en op meerdere manieren ervaren worden, namelijk als uitsluiting (je bent niet een van ons) of als insluiting (vriendelijke interesse in de ander) (Davis en Nencel 2011). Daarom is het noodzakelijk, wanneer je praktijken van in- en uitsluiting wilt begrijpen, om kennis te hebben van de context (historisch, sociaal en cultureel) waarin deze praktijken plaatsvinden en betekenis krijgen (Henry

5 Einde geschreven stuk Marchje Schaap

6 Begin geschreven stuk Lydia van der Wal

Ze zijn hier, hoe verder?

2003 in Davis en Nencel 2011, 13). Dit toont aan dat antropologisch onderzoek naar, in- en uitsluiting binnen de Nederlandse burgermaatschappij en de betekenisgeving hiervan, relevant is.

In ons onderzoek kijken wij hoe integratie en *boundaries* tot in- en uitsluiting van mensen kan leiden binnen de burgermaatschappij. Hiervoor moet er eerst een goed theoretisch begrip zijn van waar de burgermaatschappij begint en waar deze eindigt.

1.4 De grenzen van de burgermaatschappij

Marchje Schaap

Er bestaat geen geïntegreerde betekenis van de term ‘burgermaatschappij’ (*civil society* in het Engels en ook wel aangeduid met ‘maatschappelijk middenveld’) waar iedereen binnen de academische wereld achter kan staan (Vinod 2006, 783). Toch wordt de term vanuit bijna alle wetenschappelijke velden aangehaald en eigen gemaakt als het veelbelovende antwoord op grote wereld problematiek (Vinod 2006). Charles Taylor (1991, 52) geeft de volgende definitie voor de burgermaatschappij: “a web of autonomous associations independent of the state, which bind citizens together in matters of common concern, and by their existence or actions could have an effect on public policy”. Voorbeelden hiervan zijn mensenrechtenorganisaties, vrouwengroepen en vakbonden, maar ook religieuze instellingen en activistische netwerken moeten hierbij gerekend worden als het gaat om verenigingen die intermediair aan de staat en de burger opereren (Vinod 2006, 788).

Het onafhankelijke karakter van autonome verenigingen in verhouding tot de staat wordt ook benadrukt door Vinod (2006) die schrijft over de ‘moderne’ burgermaatschappij. Naast het openbare karakter van deze verenigingen pleit Vinod (2006, 785) voor een strikte scheiding tussen de burgermaatschappij en de staat. Volgens Chandhoke (2007, 609) is dit echter onmogelijk en is de burgermaatschappij in de loop van de geschiedenis nog nooit geconceptualiseerd als een alternatief voor of onafhankelijk van de staat. Sterker nog, hun bestaan hangt juist van elkaar af. Volgens Chandhoke (2007) is het belangrijk om deze relatie tussen de burgermaatschappij en de staat te erkennen, wat duidelijk naar voren komt in de volgende quote:

Ze zijn hier, hoe verder?

The belief that civil society can give us an alternative both to the state and to the market is utopian at best and dangerous at worst, for it simply messes up our comprehension of what the sphere is about (Chandhoke 2007, 609).

De overtuiging dat de burgermaatschappij los van de staat kan staan is volgens Chandhoke (2007) gebaseerd op een misverstand. Volgens haar kan de burgermaatschappij niet buiten het bereik van de staat gehouden worden, doordat de essentiële eigenschappen die hiertoe behoren geïnstitutionaliseerd zijn en gewaarborgd worden door de staat. Hierdoor zal de burgermaatschappij in ons onderzoek benaderd worden als een web van autonome verenigingen waar burgers verbonden zijn in zaken van gemeenschappelijk belang en hun bestaan of acties een effect kunnen hebben op publiek beleid, zoals omschreven door Charles Taylor (1991, 52). Wij zien dit web van autonome verenigingen echter niet als volledig onafhankelijk van de staat en zullen deze onderlinge relatie meenemen in ons onderzoek. Op het spectrum van deze afhankelijkheid erkennen wij verschillende gradaties. Zo kunnen bepaalde organisaties volledig bestaan door subsidies vanuit de overheid maar zijn er ook organisaties die volledig kunnen leunen op sponsorgeld van andere individuen of collectieven.

In de vorige paragraaf hebben we gezien dat verschillende manieren van acculturatie (Figuur 1) kunnen leiden tot in- en uitsluiting. Naast de staat, de inwoners en de migranten zelf is de burgermaatschappij ook een belangrijke speler als het gaat om strategieën van acculturatie en het creëren van grenzen (Li 2004). Initiatieven vanuit de burgermaatschappij kunnen mensen of groepen insluiten die door de overheid uitgesloten worden (van der Leun 2015) zoals uitgeprocedeerde of ongedocumenteerde mensen. Tegelijkertijd vindt uitsluiting plaats doordat de burgermaatschappij grotendeels gereguleerd wordt vanuit de overheid (van den Berg e.a. 2009) en door beperkte middelen moeten kiezen wie wel geholpen wordt en wie niet.

Het is echter niet een gegeven dat de burgermaatschappij mensen insluit. Tegenwoordig is de burgermaatschappij afgevlakt volgens Chandhoke (2007, 608) om drie verschillende redenen. Ten eerste wordt het vaak gezien als een uniek recept voor democratie. Hiernaast wordt het gebruikt om een zogenaamde diepere laag aan democratie te geven en tot slot is de staat teruggebracht in het proces dat de burgermaatschappij doorloopt. Vinod (2006, 789) schrijft dat het hebben van een burgermaatschappij niet een vereiste is voor een goed werkende democratie, alhoewel het hier in grote mate aan bij kan dragen. Tegelijkertijd kan democratie ook uitgroeien

Ze zijn hier, hoe verder?

tot de grootste bedreiging voor de burgermaatschappij, naast botsingen tussen belangen van de staat die opnieuw een rol is gaan spelen in het proces en het streven naar autonomie door verenigingen (Vinod 2006, 789). Democratie vormt een bedreiging voor de burgermaatschappij doordat de verzekerde vrijheden geen garantie kunnen geven aan een constante toewijding jegens de burgers. De burgermaatschappij is wat de deelnemers ervan maken (Chandhoke 2007, 613). Whitehead (2002, 84-85) noemt dit de *majoritarian incivility* die ontstaat uit de vrijheid die democratie te bieden heeft en de lege ruimtes die dit creëert tussen de burgermaatschappij en de burgers. Een voorbeeld hiervan is de grote rol die de massamedia tegenwoordig heeft zonder enige verantwoordelijkheid te nemen voor de maatschappelijke veranderingen die het teweeg kan brengen (Whitehead 2002, 85).

Toch verbinden maatschappelijke organisaties burgers en vergroot het vaak de sociale samenhang en verbondenheid (van den Berg e.a. 2009; Warren 2001). Tegelijkertijd worden burgers met de politiek en overheid verbonden. Organisaties en initiatieven vanuit de burgermaatschappij zijn in staat om taken van de overheid over te nemen. Veel pro-migratie NGO's in Nederland nemen bijvoorbeeld de taak van de overheid over om asielzoekende of uitgeprocedeerde migranten onderdak te bieden (van der Leun 2015). Hiernaast kan het beleid van de overheid ook beïnvloedt worden vanuit de burgermaatschappij. Maatschappelijke organisaties kunnen verzet tegen beleid organiseren en mobiliseren (Warren 2001, 85). Met dit verzet kunnen zij tevens als prikkel fungeren naar de overheid en de politiek om ontvankelijk te zijn voor wensen die de burgermaatschappij uit. Hiermee wordt de legitimiteit van door de overheid gebruikte acties en discoursen publiekelijk getest (Warren 2001, 81). Welk beleid de Nederlandse overheid maakt met betrekking tot integratie bekijken wij nu nader, wiens legitimiteit mogelijk onderhevig is aan dergelijke publieke controles.

2. Nederlandse context

2.1 Integratiebeleid in Nederland

Marchje Schaap

Nederland staat internationaal al jarenlang bekend als het voorbeeld voor het multiculturele model (Duyvendak en Scholten 2011, Joppke 2007, Verkaaik 2010). Volgens Duyvendak en Scholten (2011, 331) is dit echter geen accuraat beeld van de houding die de Nederlandse overheid aanneemt tegenover migranten, als er überhaupt al sprake kan zijn van één consistent model (Freeman 2004, 946). Zij herkennen in het Nederlandse beleid naast multiculturalisme ook modellen gebaseerd op gelijkheid en assimilatie (2011, 339). Toch is het multiculturalisme in Nederland wel dieper uitgewerkt dan in andere Europese landen, doordat het nauw verbonden is met de Nederlandse geschiedenis van verzuiling wat tot op het heden nog steeds zichtbaar is in de institutionalisering hiervan (Sniderman en Hagendoorn 2007, 13). Zo is via de grondwet geregeld dat zogenaamde bijzondere scholen met een religieuze of levensbeschouwelijke grondslag evenveel financiering krijgen van de overheid als openbare scholen.⁷

Het eerste integratiebeleid voor immigranten werd in Nederland vanaf de jaren '80 ontwikkeld toen men begon te erkennen dat migranten hier permanent zouden blijven (Duyvendak en Scholten 2011, 338). Gedurende de jaren '90 verschoof de focus naar een *liberal-egalitarian discourse* en na de millennium wisseling sloeg dit om naar het assimilatie model (2011, 339), eerder toegelicht in Figuur 1. Deze laatste wisseling is volgens Penninx (2006, 250) te wijten aan de moord op Theo van Gogh, wat in een groot deel van de samenleving gezien werd als het ultieme bewijs voor het falen van het integreren van voornamelijk Islamitische migranten. Deze interpretatie heeft, samen met de Europese overtuiging dat multiculturalisme is mislukt en binnen een grotere context van toenemende spanningen na 9/11, tot een verharde en autoritaire aanpak geleid die de last van integratie alleen bij migranten zelf neerlegt (Penninx 2006, 252).

⁷ *Vrijheid van onderwijs*. Geraadpleegd op 16 december 2015. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/vrijheid-van-onderwijs/inhoud/openbaar-en-bijzonder-onderwijs>.

Ze zijn hier, hoe verder?

Typerend voor deze verharde aanpak is het belang dat de overheid hecht aan het eigen maken van de Nederlandse taal door asielzoekende mensen (Verkaaik 2010, 69), zoals de taaleis voor het ontvangen van bijstand of het toelaten van gezinshereniging (VluchtelingenWerk Nederland 2014, 8). Voorheen namen zowel de overheid, door het aanbieden van taallessen, als de individuele migrant hier hun verantwoordelijkheid. Tegenwoordig is sprake van eenzijdige verantwoordelijkheid voor asielzoekende mensen die hun eigen taalcursus moeten vinden en financieren (VluchtelingenWerk Nederland 2014,10). Dit druist in tegen de ‘Common Basic Principles on Integration’, opgesteld door de Europese Unie in 2004, waarin de nadruk wordt gelegd op het tweezijdige karakter van ‘integratie’ (EPC/KBF Multicultural Europe Team 2005, 4). Hiernaast benoemt het de verantwoordelijkheid van overheden om asielzoekende mensen in staat te stellen de nationale taal te leren (2005, 4).

Onderdeel van de nieuwe aanpak voor integratie van kabinet Balkenende in 2006 is de verplichte naturalisatieceremonie (Verkaaik 2010, 69). De laatste stap die een migrant moet nemen om het Nederlandse burgerschap te verkrijgen is het uitspreken van de verklaring van verbondenheid:

Ik beloof dat ik de grondwettelijke orde van het Koninkrijk der Nederlanden, haar vrijheden en rechten respecteer en zweer de plichten die het staatsburgerschap met zich meebrengt getrouw te vervullen. Dat verklaar en beloof ik.⁸

In deze verklaring van verbondenheid is goed zichtbaar dat het Nederlandse burgerschap niet alleen maar een legale status is die economische en politieke participatie van migranten zou moeten bevorderen, maar dat ook het accepteren van Nederlandse normen en waarden en het integreren in ‘de Nederlandse cultuur’ en burgerschap een belangrijke rol is gaan spelen (Verkaaik 2010). Tegelijkertijd functioneert de naturalisatieceremonie als een instrument voor in- en uitsluiting, eerder uitgelegd in het theoretisch kader. Tijdens de ceremonie wordt een zekere ‘culturele intimiteit’ - de gedeelde en onbesproken kennis over wat *Dutchness* is - niet gedeeld met deelnemende migranten (Verkaaik 2010, 78). Deze ‘culturele intimiteit’ wordt ook bij de onlangs verplicht gestelde inburgeringscursus niet gedeeld. De overheid legt de focus op

⁸ *Wat is een naturalisatieceremonie en wat is de naturalisatiedag?* Geraadpleegd op 16 december 2015 van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/nederlandse-nationaliteit/vraag-en-antwoord/wat-is-een-naturalisatieceremonie-en-wat-is-de-naturalisatiedag>.

Ze zijn hier, hoe verder?

abstracte begrippen zoals vrijheid, tolerantie en gelijkwaardigheid. Frans Timmermans (2016) gaat in op uitsluiting binnen het volgens hem ‘multiculturele drama’: “je kunt mensen niet mee laten voetballen zonder ze de spelregels uit te leggen, en vervolgens gaan schelden dat ze elke keer buitenspel staan.” Nu blijkt echter dat zelfs pogingen om de spelregels die bij *Dutchness* horen uit te leggen niet slagen en resulteren in uitsluiting.

Verkaaik (2010, 69) noemt dit gehele proces de *culturalization* van burgerschap en schrijft dat de naturalisatieceremonie begrepen moet worden als een ritueel ontworpen door de staat om ‘de Nederlandse nationale cultuur’ te herdefiniëren in termen van *autochtony* en *belonging* (Verkaaik 2010, 70). In de paragraaf over identiteit en *belonging* hebben we beschreven hoe normatieve en politieke discoursen gebruikt kunnen worden om grenzen te creëren tussen mensen. Door de *culturalization* van burgerschap worden migranten die ‘de Nederlandse cultuur’ omarmen en respecteren ingesloten. Tegelijkertijd vindt uitsluiting plaats door hogere eisen te stellen en grenzen te creëren. In ons onderzoek kijken wij of deze *culturalization* van burgerschap ook zichtbaar is binnen de burgermaatschappij door te kijken naar integratie programma’s van New Dutch Connections en Huis van Vrede. Deze twee organisaties plaatsen wij echter eerst binnen de uiteenlopende en veelzijdige burgermaatschappij die Nederland kent.

2.2 Nederlandse burgermaatschappij

Marchje Schaap

Nederland heeft een grote burgermaatschappij die voornamelijk beweegt op de terreinen van religie, recreatie, consumentenbelangen en gezondheidszorg. Het is een sterk geïnstitutionaliseerd en geprofessionaliseerd middenveld (van den Berg e.a. 2009, 67). De aanhang van vrijwillige associaties is één van de grootste ter wereld, maar wordt gekenmerkt door passief lidmaatschap. Echter, het verenigingsleven dat tijdens de verzuiling kon rekenen op onvoorwaardelijke loyaliteit van een vaste aanhang bestaat niet meer. Het middenveld moet zich aanpassen aan het huidige tijdperk van individualisering en ontkerkelijking. Het verenigingsleven neemt sterk af en het wordt moeilijker voor organisaties om leden aan zich te binden door voorwaardelijke loyaliteit (Hurenkamp et al. 2006). Dit is zichtbaar in de opkomst

Ze zijn hier, hoe verder?

van organisaties die het mogelijk maken om op een laagdrempelige manier actief te zijn zonder verdere verplichtingen (van den Berg e.a. 2009, 85). Een voorbeeld hiervan is Stichting Present⁹. Vrijwilligers kunnen zich hier voor één dagdeel of langer inzetten voor hulpbehoevende mensen in de nabije omgeving. Dit is geheel vrijblijvend en toegankelijk voor iedereen met als doel om meer contact te creëren tussen buurtbewoners.

Nederlandse maatschappelijke organisaties houden zich de afgelopen decennia steeds meer bezig met het beïnvloeden van het politieke en publieke debat en bedienen steeds vaker kwetsbare groepen (van den Berg e.a. 2009, 85) zoals ongedocumenteerde migranten. Hierdoor worden bruggen geslagen tussen verschillende bevolkingsgroepen en verschillende sectoren.

Terwijl het verenigingsleven afneemt zijn burgerinitiatieven steeds meer gaan functioneren als grootschalige en professionele organisaties. Deze stichtingen worden veelal gereguleerd en gefinancierd vanuit de overheid (van den Berg e.a. 2009, 67). Door de sterke regulatie en financiering vanuit de overheid, samen met het feit dat de overheid beslist welke organisaties in aanmerking komen voor deze subsidies, kan er vanuit gegaan worden dat deze organisaties uit de burgermaatschappij indirect gestuurd worden doordat de Nederlandse overheid een politieke agenda verpakt in subsidies uitdeelt.¹⁰ In dit facet van de burgermaatschappij kunnen we de stichting New Dutch Connections vinden. Dit is een burgerinitiatief welke is uitgegroeid tot een relatief grote en geprofessionaliseerde stichting en gefinancierd wordt door zowel de Nederlandse overheid als Europese fondsen.

Om het veelzijdige karakter van de Nederlandse burgermaatschappij te kunnen begrijpen wordt deze vaak afgezet tegen andere maatschappelijke spelers (Beekers 2012). Ten eerste wordt de burgermaatschappij gekenmerkt door een collectief optreden dat niet te vergelijken is met die van de staat welke de mogelijkheid bezit om dwang uit te oefenen. Ten tweede omvat de burgermaatschappij particuliere initiatieven die niet streven naar het behalen van winst zoals wel het geval bij de commerciële markt. Tot slot bestaat de burgermaatschappij uit georganiseerde en gestructureerde samenkomsten die het niveau van vrienden- en familie overstijgen. De burgermaatschappij kan volgens Beekers (2012) daarom gezien worden als vierde speler naast de staat, de commerciële markt en het informele circuit. “of – nog exacter geformuleerd – een veld

⁹ *Hoe werkt Present?* Geraadpleegd op 11-06-2016 van <http://stichtingpresent.nl/hoe-werkt-present/>.

¹⁰ Begin geschreven stuk door Lydia van der Wal

Ze zijn hier, hoe verder?

tussen markt, staat en het informele circuit, een ‘hybride’ veld, een ‘midden’-veld, bestaande uit ‘tussen’- of ‘intermediaire’ organisaties” (Beekers 2012, 9).

Binnen ons onderzoek wordt tevens focus gelegd op een ander facet binnen de burgermaatschappij welk gekenmerkt wordt door een religieus karakter. Denk hierbij aan geloofsgemeenschappen zoals Huis van Vrede. Zij is onafhankelijk van de overheid, maar bestaan door giften en contributies van leden. Deze beide case studies betreffende New Dutch Connections en Huis van Vrede worden in de volgende hoofdstukken verder uitgewerkt.

Ze zijn hier, hoe verder?

3. Integreren doe je niet alleen

3.1 Een plek voor ontmoetingen

Bright O. Richards¹¹, de oprichter van NDC, en ik zitten samen op een bankje in het Park Oog in Al. Naast de zingende vogels en de kwakende eenden komen af en toe voorbijgangers of bekenden van het AZC langs. Bright ontvluchtte de oorlog in Liberia en kwam in 1991 zelf als vluchteling naar Nederland. Hier deed hij de Toneelacademie in Arnhem en speelde hij bij diverse theatergezelschappen; hij verwerkte zijn ervaringen in toneel. “De centrale thema’s van mijn stukken waren migratie en identiteit wat ik ook heb verwerkt in mijn afstudeer project. Later heb ik Marij leren kennen en heeft Marij mij NDC als cadeau gegeven”. Bright en Marij zijn partners en hebben samen drie kinderen. In mijn gesprek met Marij benoemt zij dat “Bright een ideeën machine is en vanuit al zijn ideeën mocht hij er één uitkiezen”. New Dutch Connections werd in het leven geroepen en kwam voor het eerst op de planken met de voorstelling *The African Child*, een theaterstuk wat gaat over trots zijn op je Afrikaanse roots. Bright vertelt: “In deze periode ervoer ik dat de kloof tussen de migranten wereld en die van de culturele elite nog steeds een groot probleem was”. Een nieuwe voorstelling, *As I Left My Father’s House*, werd vanuit een sociaal maatschappelijk perspectief geschreven om deze kloof te overbruggen. Toneel werd hierbij ingezet om mensen te verbinden en in gesprek te laten gaan. “Verbinding ontstond door pijn, ik had het ook door vreugde kunnen laten doen, maar in dit geval koos ik voor pijn”. Hierbij speelde verlies, oorlog en religie als vorm van identiteit een belangrijke rol. Bright zocht verbinding tussen het Jodendom, Christendom en de Islam en ook de pijn die mensen voelen, want zo zegt hij, het zien van de pijn bij de ander helpt het begrijpen en kunnen plaatsen van je eigen pijn. Hij trekt een vergelijking met een bevalling. “Of dit nu in Afghanistan of in Afrika gebeurt, de vrouw ervaart dezelfde pijn”. Deze doelstelling, om mensen te verbinden via de voorstelling is volgens hem belangrijker dan de vorm en de productie.

Tot vandaag de dag speelt deze verbinding nog een belangrijke rol. New Dutch Connections is uitgegroeid tot een vrijwilligersorganisatie waar zeven vaste krachten en elk half

¹¹ Bright is de daadwerkelijke naam van deze informant. Bij alle andere informanten in dit hoofdstuk zijn de echte namen vervangen door een pseudoniem.

Ze zijn hier, hoe verder?

jaar gemiddeld tweehonderd vrijwilligers zich inzetten om een duurzame verbinding te faciliteren tussen asielzoekende jongeren en Nederlanders. Vanuit deze doelstelling en het besef ‘Nederland is een netwerk maatschappij’ is Bright in 2009 begonnen met het traject ‘Ondernemen in je Eigen Toekomst’ (OIET) welke vandaag de dag onderdeel is van de Toekomst Academie. Verderop zal duidelijk worden wat gebeurt tijdens dit traject. Het OIET-traject heeft een duur van vier maanden met een begin en een einde. Uit ervaring is gebleken dat aan het einde van deze vier maanden jongeren door hebben waar het om draait, hoe ze deuren kunnen openen waarna dan vaak pas het kwartje valt. Dat is het moment waar NDC stopt en waar jongeren dan in een enorm gat vallen. Terwijl vanaf daar “kun je ze juist heel goed verder begeleiden”. Hieruit is het idee ontstaan om een continue vorm van trainingen voor de jongeren te faciliteren in de vorm van een Toekomst Academie waarin ontmoetingen en het uitwisselen van kennis en expertise centraal staat. Dit wordt aangeboden door bedrijven, organisaties en instanties uit de regio, in de vorm van opleidingsmogelijkheden en praktische trainingsprogramma’s. Deze opleidingsplekken zijn uitgezocht en aangepast aan de talenten en passies van de jongeren. Door middel van colleges, snuffel middagen, workshops of stages kunnen jongeren die gevlucht zijn naar Nederland aansluiting vinden op de Nederlandse arbeidsmarkt.

De Toekomst Academie is tevens een plek waar asielzoekende jongeren en vrijwilligers - (super-)coaches en (super-)maatjes - elkaar ontmoeten tijdens het Ondernemen In je Eigen Toekomst traject. Deze ontmoeting vindt plaats aan de hand van de gemaakte matches, wat veelal gebeurt door stagiaires en onder toezicht oog van projectleiders. Hieraan voorafgaand worden met zowel de vrijwilligers als de jongeren intake gesprekken gehouden zodat de matchmakers een beter beeld hebben van wie ze aan elkaar kunnen matchen. Een match wordt dan bijvoorbeeld gemaakt op basis van interesse of studie- werk richting. Nadat alle jongeren zowel aan een maatje als coach zijn gekoppeld, worden deze twee groepen vrijwilligers onderverdeeld in kleinere groepen. Vrijwilligers in het aansturende segment boven de maatjes en coaches, worden super-maatjes en super-coaches genoemd. Zij sturen ieder een groep van zeven à acht maatjes of coaches aan en begeleiden hen in de voortgang met de jongeren. *Last but not least*, de stagiaires. Zij hebben een breed taken pakket wat onder andere bestaat uit: het uitvoeren van administratieve werkzaamheden, allerlei verschillende bijeenkomsten organiseren en faciliteren, vervullen de rol als super-maatje en zijn zelf maatje van een jongeren, nemen alle intakes af bij

Ze zijn hier, hoe verder?

zowel de vrijwilligers als de jongeren, onderhouden goed contact met de jongeren, zijn aanwezig bij alle vergaderingen, trainingen en externe activiteiten. Door de inzet van al deze verschillende vrijwilligers wordt de isolatie van deze jongeren doorbroken.

Verder is het OIET- traject opgebouwd uit vier fases waarbij de jongeren toe werken naar drie grote events (matchingsdiner, filmpremière en een talentenmarkt) waarin hun persoonlijke en professionele ontwikkeling gepresenteerd wordt. Hierbij is de focus ten alle tijde gericht op hoe deze jongeren aansluiting kunnen vinden op de arbeidsmarkt. Zo worden bedrijven en organisaties uitgenodigd welke aansluiten bij de kwaliteiten en wensen van de jongeren. Op deze manier wordt dit traject ingezet om de kloof tussen de leefwereld van de vluchteling en die van de samenleving en het systeem te overbruggen. Dit gebeurt volgens Bright wanneer “je de kloof snapt, je snapt jezelf en je snapt de ander, dan ontstaat er ruimte want dan geef je erkenning aan de ander en je accepteert je eigen erkenning”. Door middel van deze drie grote events wordt erkenning gegeven aan de jongeren, worden ze gezien en zijn ze voor een deel van de samenleving niet meer onzichtbaar.

In mijn interview met Ellen, projectleider Utrecht, vertelt ze mij dat NDC uiteindelijk met behulp van de Toekomst Academie steeds meer is gegroeid richting een soort vooropleidingstraject voor asielzoekende jongeren om te integreren. Om dit op grote schaal te kunnen realiseren heeft zakelijk leider Marij als doel om de komende twee jaar op acht plekken in Nederland de Toekomst Academie van start te laten gaan zodat minimaal duizend jongeren ook echt worden bediend. Met het ontstaan van NDC hebben niet alleen deze jongeren de mogelijkheid om hun eigen dromen weer te laten opleven, zo vertelt Marij: “Mijn eigen droom was om ooit een kunst en cultuur plek op te zetten waarmee een groot maatschappelijk probleem kan worden opgelost; dit heb ik nu kunnen waarmaken met NDC”. Om dit beter te kunnen begrijpen is het van belang om in te gaan op de uitvoering en wie hierbij worden betrokken en wie niet.

3.2 Praktijken van in- en uitsluiting

Inmiddels zijn alle stagiaires en projectleider Ellen gearriveerd voor de bijeenkomst over het lopende OIET traject. Voordat we doorgaan met de bijeenkomst een kort woordje over 27 jarige

Ze zijn hier, hoe verder?

Ellen. Binnen de organisatie is zij een belangrijk persoon die als een spin in het web alle draadjes met elkaar verbindt. Bruisend van energie en enthousiasme manoeuvreert ze van plek naar plek op haar kleine groene fietsje. Ondanks haar 1 meter 68 heeft ze een grootse uitstraling en weet ze keer op keer de aandacht van mensen te trekken. Zij is de persoon binnen NDC die alle stagiaires, super-maatjes en super-coaches begeleid en aanstuurt. Daarnaast voert zij vele gesprekken met bedrijven en instellingen om verbindingen te leggen tussen hen en NDC. Terug bij de bijeenkomst valt Ellen meteen met de deur in huis, “Oké jongens hoe nu verder?” Ze begint met uitleggen dat het traject van groep C en D per één februari van start zou gaan. Zo is ook gecommuniceerd naar alle vrijwilligers, maar dit loopt echter wat anders. “Het vluchtelingen landschap verandert per week. Als politici iets anders bedenken dan moet je daar weer op aanpassen”, zo ook NDC. Daarnaast is vanwege de grote vluchtelingenstroom van afgelopen jaar veel druk op de ketel en verandert veel in het beleid en de regelgeving in relatief korte tijd. Dit heeft ook effect op de fondsen welke strengere eisen stellen aan de doelgroep waarmee NDC mag werken en aan de administratieve verantwoording naar de fondsen toe. “Nu is het dus wachten op een “GO” vanuit het COA¹²” en zullen we onze doelgroepen protocol moeten aanpassen naar de strengere eisen van de Europese fondsen. Samen met Ellen ben ik na onze vergadering aan de slag gegaan met het opstellen het nieuwe protocol. In dit protocol wordt een onderscheid gemaakt in leeftijd en status van de jongeren. Zo mogen in het lopende traject slechts jongeren mee doen in de leeftijd van 18 tot 30 jaar. Binnen deze leeftijdsgroep zijn twee verschillende doelgroepen welke NDC mag bedienen: jongeren in procedure en jongeren met verblijfsstatus B¹³. Deze doelgroepen zijn afhankelijk van bewijsmateriaal welke NDC moet verwerken in de administratie. Bewijslasten bestaan uit twee of drie documenten: kopie van ID/W-document en (voor jongeren met verblijfstatus B) beschikking IND¹⁴ op basis van Artikel 29 lid 1 A of B. Ons overleg wordt opgevangen door Marij, “nog één extra punt, er is een voorkeur voor jongeren die nog in procedure zijn, omdat we daar 75% van de financiering voor krijgen. Dus het liefst zoveel mogelijk jongeren in procedure”. Met deze toevoeging en alle zojuist geschreven informatie versturen we de e-mails.

¹² Centraal Orgaan opvang Asielzoekers

¹³ Artikel 29 lid 1a en b: een verblijfsvergunning voor bepaalde tijd als bedoeld in artikel 28 kan worden verleend aan de vreemdeling: a die verdragsvluchtling is; b die aannemelijk heeft gemaakt dat hij gegronde redenen heeft om aan te nemen dat hij bij uitzetting een reëel risico loopt om te worden onderworpen aan foltering, aan onmenselijke of vernederende behandelingen of bestraffingen. <http://www.wetboek-online.nl/wet/Vrmd.html#246>

¹⁴ Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND)

Ze zijn hier, hoe verder?

Deze uitsluiting van bepaalde mensen of groepen vindt plaats doordat NDC als onderdeel van de burgermaatschappij grotendeels gereguleerd wordt vanuit de overheid (van den Berg e.a. 2009) en door beperkte middelen moet gekozen worden wie wel en wie niet geholpen wordt. Zo wordt NDC onder andere gefinancierd vanuit het AMIF¹⁵ welk een strikt protocol heeft opgesteld wat betreft de doelgroep waarmee NDC mag werken. Marij legt uit waarom: “AMIF financiert voor ons de poot Asiel¹⁶ en Terugkeer. Mensen in een AZC hebben toegang tot onze programma’s, als ze nog in procedure zijn of als ze een verblijfsvergunning hebben met status B. Verder kunnen we vanuit de poot Terugkeer mensen helpen die uitgeprocedeerd zijn”. Een vraag die voor mij onbeantwoord blijft, waarom ik in geen enkele brochures dan wel op de website het woord ‘integratie’ tegenkom, terwijl NDC naar mijn idee juist integratie van deze jongeren helpt bevorderen. Hoe kan dit? Marij beaamt mijn bevindingen, en vervolgt haar verhaal. “Dit komt omdat we nog geen financiering krijgen vanuit de derde poot, Integratie. Hiervoor moet je een lang ‘CV’ opgebouwd hebben waarin je kunt aantonen dat je als organisatie of stichting al lange tijd bezig bent met integratie bevorderende praktijken. Ons ‘CV’ moet concurreren met andere grote organisaties zoals Vluchtelingenwerk Nederland, welke zich ook inschrijven bij deze fondsen en al veel meer jaren meedraaien. Dus wat wij als NDC doen zie ik zeker als integratie, maar zo mogen we het nog niet noemen omdat we daar de financiën niet voor krijgen. Financiering vanuit de integratie poot is dus nog niet aan de orde, wat tot gevolg heeft dat jongeren woonachtig in de gemeente Utrecht niet kunnen deelnemen aan het traject. Deze strikte regels beperken NDC in haar bewegingsvrijheid en kunnen vertraging opleveren bij bepaalde processen wat het geval was begin dit jaar.

Tegelijkertijd kan NDC als onderdeel van de burgermaatschappij mensen of groepen insluiten die door de overheid uitgesloten worden (van der Leun 2015). Zo is NDC haar eerste OIET-traject gestart met een groep uitgeprocedeerde jongeren. Marij vertelt: “veel jongeren zijn in de rol van slachtoffer terecht gekomen, slachtoffer van hun verleden en van de omstandigheden. We zagen dat deze groep uitgeprocedeerde jongeren gewoon echt in een hoekje van de kamer aan het verpieteren waren, ze kwamen niet meer buiten, waren bang en stonden jaren stil”. Uitgeprocedeerde mensen hebben vanuit de overheid niet het recht om onderwijs te volgen of te participeren op de arbeidsmarkt, maar worden door NDC ingesloten. Op welke

¹⁵ Asiel, Migratie en Integratie Fonds (AMIF)

¹⁶ Marij spreekt van drie ‘poten’, asiel, terugkeer en integratie, van waaruit het AMIF geld kan verstrekken.

Ze zijn hier, hoe verder?

manier wordt deze insluiting vormgegeven? En kun je bij deze jongeren, waarvan de kans groot is dat ze niet mogen blijven, spreken van integratie? Het traject OIET richt zich veelal op de persoonlijke ontwikkeling van deze jongeren. “Wat het programma met name doet is zeggen: “jij bent wel waardevol, alleen je moet je waarde herontdekken en dat kun je alleen maar door interactie met mensen”. Verder gaat integratie volgens Marij voornamelijk over het creëren van een netwerk en het inzetten van dit netwerk. Via NDC “krijg je relaties binnen de Nederlandse samenleving, een extra familie, uitgeprocedeerde mensen krijgen dat ook maar zetten dat netwerk op een hele andere manier in”. De focus ligt hier dan niet alleen op de Nederlandse arbeidsmarkt, maar het gaat over de arbeidsmarkt van de wereld bij wijze van spreken. Wat jij kunt betekenen of hoe je waardevol kunt zijn voor jouw land van herkomst staat hierbij centraal. Zo zegt Marij: “De koningin heeft heel slim gezegd ‘de competenties die je opdoet in de periode dat je in Nederland bent die kan je overal ter wereld inzetten’ en daar gaat het eigenlijk over”. Dus dat je competenties verwerft, een netwerk opbouwt en dit doet met de intentie ‘ik moet op een gegeven moment voor mezelf zorgen waar dan ook ter wereld’.

Een andere vorm van insluiting binnen NDC vindt plaats in de benaming van de doelgroep. NDC neemt in de vormgeving van hun programma’s niet de term ‘vluchteling’ over zoals deze groep mensen door de media en staat wordt gedefinieerd. In plaats daarvan wordt gesproken over ‘jongeren’. Bright legt mij uit waarom. “Iedere jongere met wie je praat heeft een uniek verhaal. Jullie [vrijwilligers] kunnen hen proberen te zien zoals ze zijn waardoor ze door middel van het contact met jullie weer een individu worden in plaats van een homogene groep als ‘de vluchteling’”. Dit wordt zichtbaar wanneer tijdens het OIET-traject een kort filmpje geproduceerd wordt. Jongeren presenteren zichzelf op basis van vertellingen over wie ze zijn, wat hun talenten, kwaliteiten en dromen zijn. Op deze manier construeren ze als het ware hun eigen identiteit, zoals Denis-Constant (1995 in Yuval-Davis 2006, 202) beschreef in het theoretische kader. Zo kan iemand zich presenteren als Ismael, student, oudere broer, Syriër, sportman, leergierig, doorzetter en Moslim. Hierbij wordt uitgegaan van niet één identiteit maar van meerdere identificaties en dimensies (Tajfel 1981, 255; Smith 1991, 14). “Op een filmpremière als vanavond staan zij”, Bright steekt zijn hand uit richting de vijftig jongeren die staan te stralen van trots, “centraal en worden ze letterlijk en figuurlijk in de spotlights gezet. Als we onze jongeren niet ondersteunen om hun droom te realiseren, dan hebben we in feite een generatie verloren”. Met zijn krachtige stem krijgt Bright de overvolle zaal stil. Samen met

Ze zijn hier, hoe verder?

super-coach en trainer Bas reflecteer ik op deze avond. Bas is 59 jaar, geboren in Indonesië en heeft het grootste gedeelte van zijn arbeidsverleden gewerkt voor een uitwisselingsorganisatie waar middelbare scholieren na het behalen van hun diploma kunnen ervaren hoe het is om een jaar in het buitenland te wonen. Terugkijkend op de avond van de filmpremière verteld Bas mij dat het van groot belang is, hen aan te spreken op hun talenten en krachten. Wij kunnen hun geschiedenis niet veranderen, hun ervaringen niet wegnemen, maar we moeten hen zeker niet in een slachtoffer rol drukken. “Ik zie ze [de jongeren] daarom niet als vluchteling maar als een mens, die in een hele nieuwe wereld iemand nodig heeft”. Dit gaat volgens Bas niet over het hele grote goed, maar gewoon om hele kleine dingen te kunnen doen, te bespreken, te adviseren of over zaken na te laten denken, zodat ze grip op hun situatie krijgen en het pad kunnen gaan volgen dat ze willen volgen. Door dit te doen ben je eigenlijk al bezig met of stimuleer je het integratie proces van deze jongeren. Maar wat betekent nou eigenlijk integratie en kijken medewerkers en vrijwilligers van de stichting hier tegen aan?

3.3 Integratie van twee kanten

Tijdens de eerste vrijwilligersbijeenkomst in buurthuis OASE begint projectleider Ellen met een korte introductie over welke partijen een rol spelen in de vluchtelingenketen en welke plaats NDC inneemt. Allereerst het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA) welke als belangrijkste taak heeft om opvang voor vluchtelingen te realiseren en veiligheid te bieden aan de inwoners van het AZC en de bewoners uit de buurt. Inburgering is een taak die eraan komt maar die nog lang niet aan de orde is. Vluchtelingenwerk, als andere belangrijke partij binnen de vluchtelingenwereld, is vooral bezig met het juridisch werk van de vluchtelingen. “Ondertussen is het voor de vluchtelingen wachten, wachten en niet weten waarop je wacht”. Het hedendaagse integratiebeleid is nog steeds zo ingericht dat “integratie pas gaat beginnen op het moment dat je gekoppeld wordt aan een gemeente; zolang je op een AZC zit is er geen sprake van integratie”. De gemeente Utrecht heeft hier als eerste reeds verandering in gebracht door een project te starten waarbij asielzoekende mensen vanaf dag één beginnen met integreren en burgers hierbij

Ze zijn hier, hoe verder?

actief laten deelnemen¹⁷. Voor andere gemeenten betekent tot vandaag de dag nog dat integratie pas begint op het moment dat men economisch mee kan doen, wat vaak gekoppeld wordt aan onze identiteit. Zo benoemt Ellen dat een van de eerste vragen die wij Nederlanders stellen op het moment dat we iemand ontmoeten is ‘wat doe je [voor werk]?’ en niet ‘wie ben je?’ In dit geval wordt uitgegaan van burgerschap waarbij identiteit dus gekoppeld is aan economische participatie en wat iemand doet voor werk of studie. Dit is een aanvulling op het standpunt dat Yuval-Davis (1999, 120-122) eerder maakte in het theoretische kader, waarbij ze het maken van een onderscheid tussen identificatie en participatie benadrukte. Ellen laat echter zien dat het actief (economisch) participeren ook gekoppeld kan worden aan datgene waarmee men zich identificeert, namelijk werk of studie.

Toch kan integratie ook plaatsvinden voordat sprake is van economische participatie. Sociale integratie en participatie bijvoorbeeld vindt haar oorsprong bij de eerste ontmoeting met Nederlanders en bestaat uit een interactief proces waar zowel asielzoekende jongeren als Nederlanders hun deel aan bijdragen. Zo benadrukt Li (2004) dat de verantwoordelijkheid voor integratie te vaak bij migranten zelf neergelegd wordt, terwijl ‘echte’ integratie van twee kanten moet komen, gebaseerd op de overtuiging dat wederzijdse aanpassing door zowel de migrant als de ontvangende samenleving plaats moet vinden (Li 2004, 513). Deze benadering wordt gedeeld door alle geïnterviewde informanten onder wie Bas. “Integratie moet altijd van twee kanten komen want wij moeten ook over hen leren: weten waar ze vandaan komen, uit wat voor nest ze komen zodat we hen ook beter kunnen begrijpen”. Om hen beter te kunnen begrijpen moeten asielzoekende jongeren volgens Bas “uit hun eigen kleine wereldje [...] komen en in contact komen met de Nederlandse samenleving”. Deze visie deel ik met Ismael. Ismael is tweeëntwintig jaar, woont in Houten en is inmiddels anderhalf jaar in Nederland. Wij hebben elkaar leren kennen via NDC, waar hij vaak aanwezig is. Ook buiten activiteiten van NDC zien we elkaar regelmatig, om samen te studeren, te eten of onderwerpen zoals deze te bespreken. Wanneer ik deze visie van Bas met Ismael deel, voegt hij hier aan toe dat jongeren zelf de taal en gewoontes moeten leren en actief moeten worden in de samenleving. Hierbij heeft de samenleving de verantwoordelijkheid om hen hierin te begeleiden en zich open te stellen. Niet alleen verantwoordelijkheid om deze jongeren te begeleiden, maar volgens projectleider en producent

¹⁷ *Utrecht laat asielzoeker vanaf dag één integreren*. Geraadpleegd op 21-06-2016 van <http://nos.nl/artikel/2101686-utrecht-laat-asielzoeker-vanaf-dag-een-integreren.html>.

Ze zijn hier, hoe verder?

Wendy zijn we allemaal als Nederlandse burgers verantwoordelijk voor de vormgeving van de multiculturele samenleving. “Dus ik vind mezelf net zo verantwoordelijk voor het welzijn van vluchtelingen als vice versa”. Dit zit al in hele kleine dingen door bijvoorbeeld mensen gedag te zeggen bij de bus of op straat waardoor je laat zien dat ze van harte welkom zijn en gezien worden. Op politiek niveau heeft de overheid de verantwoordelijkheid om dit te faciliteren. Want zegt Bright: “De overheid is iets abstracts. Die geeft je gewoon een officiële verblijfsvergunning maar die geeft jou geen buurman, die geeft jou geen buurvrouw, die geeft jou geen vrienden, die geeft zelfs geen werk”. Dit moet volgens hem ook steeds meer tot de jongeren zelf doordringen. Daartegenover stelt Ismael dat de overheid vluchtelingen niet als crisis of last moet behandelen, maar een andere visie hierop moet ontwikkelen. Wanneer zij de jongeren aanspreekt op hun talenten, zullen jongeren ook eerder gaan werken en werkt het in het eigen belang van de overheid.

Ten grondslag aan deze wederzijdse integratie liggen drie belangrijke criteria. Allereerst het in contact komen met de ander, wat tevens angst en onwetendheid weg neemt bij veel Nederlanders en zelfvertrouwen creëert bij de jonge asielzoekers. Doordat jongeren in contact komen met Nederlanders, met iemand die oprecht geïnteresseerd in hen is, krijgen ze het idee dat ‘ze er toe doen’. Het is belangrijk dat ze een ingang krijgen in de Nederlandse maatschappij en daarvoor is het echt zien van de ander als medemens het belangrijkste.

Ten tweede kun je volgens Wendy van succesvolle integratie spreken wanneer mensen “een eigen netwerk hebben kunnen opbouwen waar ze beroep op kunnen doen [...] en waarin ook zeker Nederlanders behoren”. Zo heeft Bright via zijn netwerk zijn eerste baan gevonden. Het is volgens hem dan ook echt een toegang tot de maatschappij. Deze toegang hebben de jongeren in eigen land van herkomst maar zijn dit door alle omstandigheden verloren. Het netwerk in het land van herkomst gaat veelal via familie. Zo benoemt Ismael dat netwerk en contact voor hem echt belangrijk is, “want toen ik in Syrië was had ik veel contact en veel kon ik regelen door mijn contact en toen ik naar Nederland kwam heb ik geen contact met andere mensen”. Een netwerk is voor hem dus belangrijk om zaken in zijn leven te regelen en voor elkaar te krijgen. Deze sociale steun wordt vaak gevonden bij familie of vrienden. Het opbouwen van ondersteunende netwerken draagt naast meer emotionele en materiële stabiliteit ook bij aan het acculturatie proces dat een vluchteling doorloopt binnen een nieuwe culturele en sociale omgeving (Young 2001). NDC probeert dit na te bootsen door de jongeren te koppelen aan een maatje en een coach

Ze zijn hier, hoe verder?

als een soort *extended family*. Binnen dit netwerk bouwen ze een relatie op, een vertrouwensband en als je het dan hebt over integratie gaan deze jongeren volgens Bright meer hun best doen om de ander te begrijpen. Tegelijkertijd werkt het [netwerk] twee kanten op, zo benoemt Wendy. “Ik vind eigenlijk dat Nederlanders net zo goed migranten in hun vriendenkring zouden moeten hebben. [...] Integratie is niet een *one way*”. Dus integratie betekent dat mensen hun best moeten doen om in de Nederlandse samenleving te passen, maar dat de Nederlandse samenleving of de mensen ook hun best moeten doen om zich open te stellen voor deze mensen. Dit netwerken is volgens Marij een interactie tussen mensen waarbij het niet is “ik ken mensen, maar het is, mensen kennen jou en het is niet van ik krijg van mijn netwerk, maar wat kan ik geven aan mijn netwerk”. Integratie is dus een groeiproces, waarbij interactie tussen asielzoekende mensen en Nederlanders centraal staat.

Tot slot zegt Bright: “de overheid denkt dat je alleen maar integreert door taal, dus er wordt heel veel nadruk op gelegd dat mensen de taal moeten leren en ze moeten inburgeren”. Belangrijker dan de term integratie vindt Bright dat iemand betekenisvol of waardevol kan zijn. “Ik denk dat mensen een doel moeten hebben voor hun leven, dan komt de inburgering van zelf. Taal is een middel en is niet het doel, maar we hebben nu taal tot een doel gemaakt”. Het gaat om de talenten van die persoon en vanuit daar moet je kijken.

Door te participeren met taal als middel, kunnen asielzoekende mensen gemakkelijker onderdeel worden van de maatschappij. Maar zegt Bas “als je weet dat je niet welkom bent en als je weet dat zoveel mensen tegen jouw komst zijn, is je ‘thuis voelen’ en integreren vrij ingewikkeld. ‘Thuis voelen’ of ook wel *belonging* wordt, zoals ook beschreven in het theoretische kader, gezien als een combinatie van zowel het gevoel je op een bepaalde plek ‘thuis voelen’ als wel het gevoel van veiligheid (Ignatieff in Yuval-Davis 2006, 197). Bas benoemt dit als basis element van integratie. “Je moet je veilig voelen en ondanks het feit dat wij in een veilig land zijn, wil dit niet zeggen dat je je veilig hoeft te voelen. Dat veiligheidsgevoel is op die manier denk ik net zo belangrijk” als bijvoorbeeld de taal leren. Tegelijkertijd, voegt Ismael toe, kan een vluchteling zich alleen maar thuis voelen en integreren wanneer de samenleving die persoon thuis laat voelen. Dit, volgens Bright, door ook onze houding ten opzichte van hen te veranderen en onze harten open stellen. Integratie, burgerschap en *belonging* gaat dus over contact, netwerk en taal wat door middel van een wisselwerking tussen een asielzoeker en de Nederlandse samenleving tot stand kan komen.

3.4 “Vrijwilligers hebben een doel”

Velen Nederlandse burgers zijn opgestaan en hebben, zoals Bright benoemt, hun ‘harten geopend’. Zij melden zich aan als vrijwilliger voor initiatieven zoals New Dutch Connections. Vele motivaties zijn hiervoor te noemen maar veelal ligt hieraan ten grondslag dat men iets wilt betekenen voor de ander, deze wil helpen en nieuwsgierig is naar het onbekende.

“We gaan niet hun dromen verwezenlijken, maar ze wel helpen met hun eerste stapjes”. Met deze uitspraak eindigt Bas de stagiaire start bijeenkomst van NDC. Vele analyses gaan sindsdien door mijn hoofd wat betreft de term ‘helpen’. Uiteindelijk kom ik tot de gedachte dat ‘helpen’ impliceert of uit gaat van een hiërarchische verhouding tussen twee partijen. Uit de zin ‘ik wil jou helpen’ klinkt als het ware een soort ongelijkheid terwijl de intentie van velen vaak goed is namelijk, klaar staan voor een ander. Maar vraagt de ‘ander’ wel om deze vorm van hulp zoals jij gewend bent te geven? Met de term helpen benoem je: ‘ik ben in staat jou te helpen, jijzelf niet dus heb je mijn hulp nodig’ of ‘jij worstelt met problemen, ik ben in staat om passende hulp te verlenen dus help ik je’. Deze tweede redenering klinkt positiever, maar gaat nog steeds uit van het gegeven dat de ander hulp nodig heeft en ‘ik’ in staat ben deze hulp te geven. Vanuit deze benadering en vaak een goede intentie, start binnen NDC een verbinding tussen Nederlandse vrijwilligers en jonge asielzoekers. Deze verbinding ontstaat naar mijn idee dus in veel van de gevallen vanuit een ongelijke basis. Maar hoe kijken beide partijen hier zelf tegen aan en hoe gaan zij hier mee om?

Met deze vragen in mijn hoofd bel ik Ismael op. Omdat Ismael al goed Nederlands spreekt en begrijpt, praten wij veel over onderwerpen die ook mijn onderzoek aangaan. Deze keer praten we over de verhouding tussen de jongeren en vrijwilligers bij NDC en hoe hij dit heeft ervaren. “Mensen kijken naar ons als die ‘arme vluchteling, die willen we helpen’. Daarom heb ik er voor gekozen om het contact met mijn maatjes en coaches te verbreken. Het zijn aardige mensen *but I don’t feel comfortable*”. Dit beeld dat veel Nederlanders hen zien als arm, stom en zelfs als een ‘*creature from another planet*’ zoals Ismael beschrijft, komt volgens hem door de grote invloed van de media. Deze reflecteren een eenzijdig en misvormd beeld van mensen die hier naartoe komen. Dit heeft vervolgens weer effect op de vrijwilligers die deelnemen aan de programma’s bij NDC. Vanaf het begin is deze verbinding namelijk al niet gelijkwaardig, zo beaamt Ismael. “Vrijwilligers hebben een doel”, ze komen voor een onderzoek,

Ze zijn hier, hoe verder?

stage opdracht, interview, “als dit doel bereikt is dan is de vriendschap ook klaar”. Het wordt als zakelijke relatie gezien wat volgens Ismael dus wordt beëindigd op het moment dat voor de andere partij het doel of de zaak is geslaagd. Inmiddels hebben we beide geconstateerd dat het woord ‘helpen’ niet als juiste term wordt ervaren. “Ismael, welk woord zou jij kiezen waarin deze hiërarchische verhouding niet zo sterk in naar voren komt?” Het blijft geen seconde stil aan de telefoon. “Ervaringen uitwisselen” zegt Ismael. We moeten kijken naar wat zij [de nieuwkomers] ons kunnen bieden, hen niet zien als een crisis, maar kijken hoe zij oplossingen kunnen vinden om onze problemen op te lossen. Laat ze mee doen, participeren in het opbouwen van de maatschappij. “Maar” ik hoor aan de andere kant van de lijn een klikkend geluid van zijn tong wat hij maakt wanneer hij zoekend is naar woorden. “het is moeilijk om de maatschappij duidelijk te maken dat wij niet erg zijn en dat AZC niet de *worst* plek *on earth* is”. Nieuwkomers moeten snel leren begrijpen hoe de Nederlandse maatschappij werkt en contact leggen met Nederlanders. Vooral in het contact maken met Nederlanders ervaren nieuwkomers nog een aantal obstakels, zegt Ismael. Allereerst, “zijn zij nog in shock”. Mensen hebben veel traumatische ervaringen meegemaakt en kunnen soms nog niet beseffen wat ze hebben mee gemaakt, hoe ze dit moeten verwerken en waar ze überhaupt zijn aangekomen. Ten tweede is het AZC en de verplaatsingen naar andere opvanglocaties, een grens waar vluchtelingen en Nederlanders van elkaar worden gescheiden. Het is als het ware een apart stukje wereld in Nederland. “Wanneer mensen vragen “waar woon je” en je zegt “AZC” dan rennen ze weg. Ze hebben een beeld over AZC dat het de *worst* plek op aarde is. Ze hebben geen idee. Dus als je een gesprek wilt beëindigen met iemand, zeg dat je op AZC woont”. We schieten beide in de lach maar weten ook dat de achterliggende boodschap alarmerend is. Mensen zijn bang voor datgene wat ze niet kennen en rennen ervoor weg. “Maar waarom is het dan zo lastig en ontstaan zelden ‘gelijkwaardige’ vriendschappen tussen Nederlanders en asielzoekende mensen?” Dit is voor het eerst in ons gesprek dat het even stil is. Ik kan Ismael bijna horen nadenken aan de andere kant van de lijn, waarna hij plots weer begint te praten. Een grens tussen Nederlanders en buitenlanders bestaat, welke “misschien uit vorige ervaring met de Marokkanen en Turken” negatief is beïnvloed. “Zij leven naast elkaar in plaats van met elkaar”. Waar bestaat deze grens dan precies uit? “Ja dat weet ik niet, die vind ik lastig. Het is misschien een grens tussen culturen”. Later die week ontmoeten we elkaar in een koffietentje en vervolgen we ons gesprek over integratie en gelijkwaardigheid. “Wat wij nodig hebben”, begint Ismael, “is een platform

Ze zijn hier, hoe verder?

tussen vluchtelingen die in het AZC zitten, die graag iets willen doen voor de maatschappij en de organisaties in de burgermaatschappij die op zoek zijn naar vrijwilligers”. Waarom denk je dat dit een goede manier is? “Ik denk dat is de beste manier om te integreren, omdat er gelijkwaardigheid is”. Ismael legt me uit dat zij [de nieuwkomers] zich dan niet verlegen en als minderwaardig voelen omdat ze door middel van vrijwilligerswerk iemand anders kunnen helpen en tegelijkertijd hulp kunnen ontvangen van anderen. “Dus dit is de echte betekenis van ervaring uitwisselen”. Hij pakt mijn theeglas en zijn lege kopje koffie. “Kijk als jij mij twee *cups* geeft dan kan ik jou niks geven en voel ik me minderwaardig. Als we allebei iets kunnen geven is het gelijkwaardig”.

Over dit zelfde onderwerp werd onderzoeker, stagiaire en vrijwilliger Eliana aan het denken gezet tijdens ons interview. Tegen het einde van ons interview haalt ze een verhaal van een Irakese vluchteling aan die schrijft “wij zijn allemaal werk voor het COA voor onze contactpersonen, voor de vrijwilligers, ze zijn aardig, maar we zijn gewoon werk voor hen. En ergens is dat bij NDC ook zo, maar wel op een andere manier”. Aan de ene kant wordt binnen NDC gestreefd naar gelijkwaardigheid en het besef dat wij ook van hen kunnen leren. “Ik denk dat dat ook echt zo is, maar toch blijven wij wel de personen die bij een organisatie werken, die naar het AZC komen en willen dat ze naar onze trainingen komen”. Elke maandag morgen zijn wij [stagiaires] degenen die op de deuren van de jongeren kloppen om ze wakker te maken en hen meenemen naar de wekelijkse training van NDC. Ook bij haar schieten vragen door haar hoofd zoals, ‘Wat is nou eigenlijk mijn relatie met deze mensen? Kan dit ook een vriendschapsrelatie worden? Wat als ik straks klaar ben bij NDC? Eindigt dan ook de vriendschap? Zijn zij dan alleen maar onderdeel van mijn onderzoek?’ Naast haar werkzaamheden als stagiaire bij NDC voert Eliana ook haar eigen onderzoek uit waarvoor ze gesprekken voert en interviews afneemt met mensen woonachtig in het AZC. Het gevoel dat ze hen alleen voor haar onderzoek nodig heeft en daarna niet meer zal zien maakt dat ze het doen van onderzoek soms lastig vindt. “Ik wil niet ergens zo maar binnen walsen, dat is sowieso niet antropologisch. Daarom vind ik het woord respondent of informant zo irritant, alsof het echt alleen een onderzoeksterm is en niet ook gewoon mensen zijn”. Aan haar stem die steeds krachtiger klinkt en het verlangen bij mezelf om hierover te praten met haar als vriendinnen, heb ik besloten om hier de opname van het interview te stoppen. Bij mezelf merk ik allerlei gevoelens opkomen en voel de drang om hier vrijuit over te kunnen praten, om ook mijn eigen

Ze zijn hier, hoe verder?

meningen met haar te kunnen delen. Ik ben me ervan bewust dat ik hierdoor misschien belangrijke data heb laten liggen. In onze hierop volgende ontmoetingen praten we hier nog regelmatig over door, maar het blijft een ingewikkeld vraagstuk. Bij mij blijft na dit alles nog de vraag: Wat voor integratie is dit als het niet ontstaat vanuit een gelijkwaardige verhouding?

3.5 Conclusie

Dit hoofdstuk laat zien hoe medewerkers en vrijwilligers van NDC betekenis geven aan het concept integratie en hoe dit zich verhoudt tot de officiële staats discours.

Allereerst zien we dat mensen worstelen met de betekenisgeving van het concept ‘integratie’, ook wel omschreven als vaag en abstract. Belangrijker dan de term ‘integratie’ vindt Bright dat iemand betekenisvol of waardevol kan zijn. Echter wordt deze term ‘integratie’ in de politieke wereld wel gehandhaafd, waarbij een focus ligt op het leren van de Nederlandse taal en het overnemen van Nederlandse waarden en normen.

Vrijwilligers en medewerkers van NDC delen deze visie van de overheid niet. Zij benoemen dat integratie al begint vanaf het eerste contact, door te zeggen: jullie zijn welkom. Verder is integratie niet een ‘one way’ waar asielzoekende mensen niet alleen hun verantwoordelijkheid in hebben, maar een interactief proces wat van twee kanten komt. Daarvoor wordt inzet van beide kanten vereist. De jongeren hebben zelf de verantwoordelijkheid om zich in te zetten, de taal te leren en actief te worden in de samenleving. Hierbij heeft de samenleving de verantwoordelijkheid om hen hierin te begeleiden, zich open te stellen en zijn we allemaal als Nederlandse burgers medeverantwoordelijk voor de vormgeving van de multiculturele samenleving. Op politiek niveau heeft de overheid de verantwoordelijkheid om dit te faciliteren.

Hieruit concludeer ik dat onder vrijwilligers en medewerkers van NDC een overeenstemmende visie bestaat dat meer verantwoordelijkheid voor het bevorderen van integratie bij maatschappelijke organisaties moet worden gelegd, oftewel de burgermaatschappij waar vrijwilligersorganisaties zoals NDC ook deel van uitmaken.

4. Samen eten

4.1 Christelijk buurtcentrum in een islamitische wijk

Wanneer ik op de eerste dag van mijn veldwerk de openstaande deur van Huis van Vrede binnenloop, merkt de antropoloog in mij het gelijk: hier is iets speciaals gaande. In het midden van de centrale ruimte zitten zes mensen aan een lange houten tafel. Zij volgen vandaag een Bijbelstudie die geleid wordt door een stagiaire. Vertaling naar het Farsi wordt verzorgd door een oudere man met een donker uiterlijk. Een hoofddoek-dragende jonge vrouw bewondert samen met een klein meisje de muzikale instrumenten die in de hoek van de ruimte staan. De deur naast het aanrecht leidt tot een lange en kale gang. Achter de meeste deuren zijn studentenkamers te vinden. Twee ruimtes worden echter gehuurd door de geloofsgemeenschap. De eerste wat rommelige ruimte fungeert als naaiatelier, waar op dit moment meerdere vrouwen en één man kleurige fietszadelhoesjes aan het maken zijn. In de ruimte hiernaast zijn drie Arabisch sprekende mannen een maaltijd voor de lunch aan het bereiden. Vandaag op het menu: *tabouleh*, een salade met bulgur en vooral heel veel olie. Ondertussen loopt de voorganger in zijn nonchalante capuchonvest van hot naar her, druk aan het telefoneren. Nog meer mensen druppelen binnen en, iets later dan gebruikelijk, wordt een maaltijd gedeeld, waarna velen weer hun eigen gang gaan. Na de lunch installeren twee vrouwen in traditioneel Afrikaanse kleding zich aan de grote houten tafel met naaimachines. De stagiaire ontvangt kinderen uit de Marokkaanse gemeenschap voor de wekelijkse huiswerkbegeleiding. Het zien van al deze nieuwe gezichten op mijn eerste dag roept meteen vragen in mij op. Wat brengt al deze mensen in al hun verschillen samen? Wat verbindt hen aan deze geloofsgemeenschap?

Vijf jaar geleden ontstond vanuit de gereformeerde kerk in Utrecht de overtuiging dat “te weinig moslims het verhaal van Jezus kenden”, legt voorganger Erik¹⁸ uit aan Andries Knevel tijdens een interview voor de Evangelische Omroep. Erik, toentertijd woonachtig in London met zijn Zuid-Afrikaanse vrouw en hun twee kleine kinderen, stelde zichzelf beschikbaar om de kloof tussen christenen en moslims te verkleinen, geïnspireerd door de verhalen van een

¹⁸ Alle namen in dit empirische hoofdstuk zijn pseudoniemen.

Ze zijn hier, hoe verder?

Nederlands meisje wie hij en zijn gezin tijdelijk onderdak boden. Zij vertelde “over wat [hier] aan de hand is, over de verschillende partijen die tegenover elkaar staan, dat iedereen in Nederland altijd vraagt wie je bent, ben je Turks, Marokkaans of Nederlands?” Een beeld van de Nederlandse samenleving als sterk gepolariseerd ontstond, waarop “Jezus een ander antwoord [biedt] dan dat de politiek nu geeft”. Zo begon een nieuwe uitdaging voor Erik en zijn gezin, van dominee in een buitenwijk van London met een grote Bangladeshi bevolking naar dominee in het cultureel diverse Kanaleneiland, met het doel om een huiskamer voor de buurt te worden en tegelijkertijd verbindingen te leggen tussen christenen en moslims.

In Kanaleneiland is de meerderheid van de bevolking islamitisch. De wijk staat bekend als een zogenaamde ‘achterstandswijk’ of ‘probleemwijk’ door relatief hoge criminaliteit en werkeloosheid. Het straatbeeld wordt gekenmerkt door naoorlogse portiekflats en veel vuilnis op straat. Maar de wijk heeft ook een andere kant. Veel speeltuinen, groen en buurtinitiatieven. Veel leven op straat, vooral wanneer de avond valt, en overal kleine ondernemers als een Turkse bakker of een Marokkaanse viswinkel. Zelfs de Albert-Heijn heeft een afdeling voor halal-vlees. Kortom, “een heel goede buurt om te wonen” volgens voorganger Erik en een goede buurt om interreligieuze bruggen te slaan. Inmiddels is het publiek dat door Huis van Vrede aangetrokken wordt echter breder geworden.

Vandaag neemt Bashir geconcentreerd deel aan de Bijbelstudie. Om te ontsnappen aan alle moeilijkheden in Iran die zijn leven tot dan toe hadden getekend, kwam Bashir enkele jaren geleden na een lange en zware reis op veertienjarige leeftijd in Nederland aan. Als minderjarige kwam hij onder begeleiding te staan van een voogd en kreeg hij de mogelijkheid om naar school te gaan, waar hij de Nederlandse taal goed eigen wist te maken. Voorzichtig durfde Bashir te dromen over een toekomst in dit voor hem nieuwe land. Nu, vier jaar later, wordt hij vanaf zijn achttiende verjaardag door de overheid bestempeld als ‘illegaal’ en is hij toegewezen op de liefdadigheid van anderen. Hij ontvangt geen geld, mag geen opleiding volgen en mag niet werken of zelfs maar vrijwilligerswerk doen. Zijn nachten brengt hij door in een noodopvang voor illegale mannen die volledig draait op vrijwilligers. Tussen acht uur ’s ochtends en acht uur ’s avonds is deze opvang gesloten en moet Bashir zichzelf zien te redden. Om deze tijd te overbruggen brengt hij veel tijd door bij Huis van Vrede.

Veel jongens met soortgelijke verhalen komen hier over de vloer, waar zij gezien worden en mogen zijn. “Op een gegeven moment wordt dit ook een soort huis voor hun. Dat is wel tot

Ze zijn hier, hoe verder?

om te zien, dat ze gewoon hun eigen weg weten en uiteindelijk gewoon hun gang kunnen gaan” vertelt stagiair Akash, terwijl hij kijkt naar een groep kaartende jongens.

Ook mensen die nog in afwachting zijn van hun eerste asielaanvraag en mensen die nog in procedure zitten komen bij Huis van Vrede. Een tijdelijke noodopvang van het COA voor vijfhonderd mensen is enkele straten van de geloofsgemeenschap verwijderd. Hier zijn onder andere Ahmad en zijn vrouw en dochtertje woonachtig. Ahmad heeft vandaag de leiding over het bereiden van de lunch, terwijl zijn vrouw en dochtertje muziekinstrumenten bewonderen. Eén jaar geleden vluchtten zij uit het door oorlog verscheurde Syrië. De verveling in de noodopvang slaat toe. Terwijl Ahmad het eten verdeelt over meerdere schalen, vertelt hij mij dat ze maar niet kunnen wennen aan de magnetronmaaltijden in de noodopvang. Bij Huis van Vrede krijgen zij de mogelijkheid om Syrisch eten te bereiden en maken zij nieuwe sociale contacten.

Huis van Vrede biedt niet alleen een thuis aan mensen die deze door omstandigheden hebben moeten verlaten. Simone komt tien minuten voor aanvang van de lunch de ruimte binnenlopen. Ze is begin dertig, afkomstig uit een klein dorp in Nederland en heeft hier haar tweede thuis gevonden. Hier voelt zij de ruimte om zichzelf te zijn, in tegenstelling tot de kerk waarin zij is opgegroeid. Daar ging men op zondag naar de kerk en na de dienst snel weer naar huis. Echt contact was er niet. “Dat voelde soms heel schijnheilig. [...] Iedereen deed zich heel goed voor, terwijl je weet dat er achter de voordeur van alles speelt.” Huis van Vrede is het tegenovergestelde, “precies zo zoals een kerk hoort te zijn”. Daarom is Simone hier elke dinsdag aanwezig.

In verhouding komen weinig mensen met de Nederlandse nationaliteit bij Huis van Vrede over de vloer, iets waar voorganger Erik graag verandering in zou willen brengen. De Nederlandse mensen die wel komen zijn vaak woonachtig in Kanaleneiland, maken deel uit van de sociale middenklasse en zijn met enkele uitzonderingen weinig politiek betrokken. Een groot gedeelte van deze groep is alleen tijdens de kerkdienst op zondag aanwezig. Zij hebben bijna allemaal een christelijke opvoeding genoten. Zo gaat stagiaire Anna, die op mijn eerste dag de Bijbelstudie en huiswerkklas verzorgt, van jongs af aan al met familie naar de kerk in haar geboortedorp in Noord-Holland. Na het doen van missionair georiënteerd vrijwilligerswerk in meerdere Afrikaanse landen besloot zij om Godsdienst-Pastoraal Werk te gaan studeren. Ze maakt een afbakening van het aangetrokken publiek. “Mensen die bij Huis van Vrede komen zijn of christenen of mensen die ergens hulp bij nodig hebben.” Uiteraard bestaan gevallen waar deze

Ze zijn hier, hoe verder?

twee categorieën elkaar overlappen. En vanaf vandaag zal ook ik, de niet-religieuze antropologie studente die überhaupt niet eerder een kerkdienst heeft bijgewoond, hier vijf dagen per week aanwezig zijn om op zoek te gaan naar welke betekenisgeving van ‘integratie’ al deze verschillende mensen hier hanteren. Deze vraag wordt nu, zover mogelijk is na ‘slechts’ drie maanden veldwerk, beantwoord.

4.2 “Aanpassen aan wat?!”

“Eigenlijk zouden we het woord *integratie* moeten vervangen door *gemeenschap* en *verbondenheid*” oppert Tom, een Nederlandse jongeman, op de vroege zondagmorgen tijdens het gezamenlijke Marokkaanse ontbijt in Huis van Vrede. Acht rijk gedekte tafels vullen de ruimte die vandaag dienst doet als kerk maar zelfs op een zondag meer overeenkomsten vertoont met een buurthuis. Pas na enige tijd zoeken worden kleine religieuze hints zichtbaar: een kruis hangt naast het aanrecht, een Bijbeltekst aan de muur van de hal en bijbels in verschillende talen staan op de plank.

Wanneer ik plaatsneem aan de ontbijttafel waar voornamelijk studenten zitten, ontstaat een discussie over de betekenis van integratie. Op de zojuist gestelde visie van Tom wordt door Anouk, studente psychologie, gereageerd: “dat is een ideaalbeeld voor de samenleving”. Volgens haar werkt het bij Huis van Vrede, en wellicht in de buurt Kanaleneiland, namelijk anders dan in de rest van Nederland. “Nee,” zegt Tom. “Dit is de samenleving. Integratie is een ideaalbeeld vanuit de politiek.” Ondertussen zet een mevrouw die een zwarte hoofddoek draagt nog meer van haar zelfgemaakte falafel bij ons op tafel. Tom gaat verder: “De gemeenschap bestaat niet door gratie van de politiek. De politiek bestaat door gratie van de gemeenschap.”

De gemeenschap en verbondenheid waar Tom het over heeft kan volgens veel leden van de geloofsgemeenschap alleen ontstaan als integratie van twee kanten komt, in tegenstelling tot de Nederlandse overheid die de ‘last’ van integratie alleen bij asielzoekende mensen neerlegt (Penninx 2006, 252). Meerdere leden vinden dat Nederlandse burgers ook een stuk van deze verantwoordelijkheid op zich mogen nemen. Loes, wiens man de functie van diaken¹⁹ heeft

¹⁹ Een diaken heeft als taak om te herkennen welke mensen binnen de gemeenschap materiële of financiële ondersteuning nodig hebben en hun deze hulp te bieden. In totaal zijn er binnen Huis van Vrede vier mensen in de functie van diaken.

Ze zijn hier, hoe verder?

binnen de geloofsgemeenschap, zegt dat “integratie begint door te zeggen: jullie zijn welkom”. Ook dit moet volgens stagiaire Anna van twee kanten komen: “zij kunnen niet hier integreren als wij hun niet welkom heten en wij kunnen hun niet welkom heten als zij niet willen”. Deze wederzijdse verantwoordelijkheid illustreert voorganger Erik met een voorbeeld. “Als ik in het water val is het honderd procent mijn verantwoordelijkheid om weer uit dat water te komen, maar het is ook honderd procent de verantwoordelijkheid van de persoon die ernaar staat te kijken.”

Heeft deze wederzijdse verantwoordelijkheid ook invloed op de manier waarop leden denken over integreren in de Nederlandse samenleving? Integratie betekent in de praktijk vaak eenzijdige aanpassing ondanks dat in de wetenschappelijke literatuur een andere betekenis aan het woord gegeven wordt (Li 2004, 506). De Nederlandse overheid verwacht van asielzoekende mensen ook eenzijdige aanpassing als het gaat om ‘de Nederlandse cultuur’, wat eerder de *culturalization* van integratie genoemd werd (Verkaaik 2010, 69). “Aanpassen aan wat?!” vraagt Erik zich, en met hem vele andere leden, om meerdere redenen af. Ten eerste is bijna iedereen zich bewust dat wij in een multiculturele samenleving leven. ‘De Nederlandse cultuur’ is volgens Erik een *constructed idea* en kan dus niet als statisch voorbeeld genomen worden waar asielzoekende mensen naartoe moeten integreren. Erik ziet “twee dynamische dingen die langzamerhand in elkaar opgaan”.

Ten tweede is eenzijdige aanpassing aan de Nederlandse samenleving en cultuur, in hoeverre deze bestaat, niet wenselijk vanuit een christelijk oogpunt omdat deze door verscheidene leden niet als ideaal gezien wordt. Dit gevoel wordt duidelijk verwoord door taallerares Judith wanneer wij praten over de focus die de Nederlandse overheid op cultuur legt:

Ik vind ook niet dat je de Nederlandse cultuur moet omarmen. Want zeker zijn hier vanuit mijn christelijke visie zoveel dingen die ik verafschuw. Die helemaal niet moeten. En dan denk ik, dat zou toch zonde zijn als al die mensen dat ook allemaal prachtig gaan vinden.

Het gaat haar hier vooral om de groeiende polarisatie in Nederland die volgens haar ontstaat doordat mensen elkaar en elkaars vrijheden niet respecteren. Maar ook bepaalde trends in Nederland worden door veel leden afgekeurd omdat deze haaks staan op hun christelijke normen

Ze zijn hier, hoe verder?

en waarden. Kijk bijvoorbeeld naar “seks dat tegenwoordig als een auditie voor het huwelijk dient”, aldus Erik tijdens een Bijbelstudie, waarop de groep instemmend knikt. De meeste leden zien liever dat asielzoekende mensen bepaalde christelijke normen en waarden omarmen die ondanks de joods-christelijke grondslag van Nederland niet overal nog een grote rol spelen. Met deze kritiekpunten lijken leden een notie van nationale identiteit te gebruiken om zich tegen af te zetten, eerder werd namelijk al gezegd dat überhaupt geen sprake kan zijn van een nationale identiteit vanwege het multiculturele karakter van de Nederlandse samenleving.

Tot slot valt veel van elkaar te leren waardoor het zonde zou zijn als de culturele diversiteit die asielzoekende mensen met zich meebrengen op de achtergrond zou verdwijnen door eenzijdige aanpassing. Vol van bewondering en met een grote glimlach vertelt Anna over de manier waarop haar Afghaanse en Iraanse vrienden haar inspireren. Zij was erg onder de indruk van Sattar, een Afghaanse jongen die al jaren in illegaliteit leeft, maar toch midden in de winter zijn nieuwe jas weggeeft aan iemand die hem hiermee complimenteert. Eenzijdige aanpassing zou volgens Anna in resulteren dat deze waardevolle eigenschappen verloren gaan, terwijl “diegene juist een toevoeging voor de samenleving is door de manier waarop hij of zij is”.

Eenzijdige aanpassing is voor de meeste leden dus onwenselijk omdat ‘de Nederlandse cultuur’ niet vaststaat, bepaalde trends in de Nederlandse samenleving niet samengaan met christelijke normen en waarden en veel van mensen met andere culturele achtergronden geleerd kan worden. Hiernaast is eenzijdige aanpassing, oftewel assimilatie (Berry 2005, 705), volgens veel leden simpelweg onmogelijk doordat asielzoekende mensen hun culturele kern niet zomaar los kunnen laten om zich vervolgens volledig onder te dompelen in een nieuwe cultuur. Deze culturele kern blijft onveranderd (Remmenick 2003, 26).

Het is inmiddels duidelijk dat eenzijdige aanpassing niet gezien wordt als de manier is waarop asielzoekende mensen in Nederland kunnen integreren. Wat dan wel? Vanuit de verantwoordelijkheid die veel leden aan Nederlandse burgers toedragen binnen integratie processen en het dynamische karakter dat veel van hen toeschrijven aan het concept ‘cultuur’ ontstaat het model van wederzijdse aanpassing. “Wederzijdse aanpassing is dat je bereid bent om iets wat jij gewend bent aan te passen als iemand [anders] zich daar bij beter voelt. En niet om je hele normen en waarden weg te gooien, maar om wel iemand daarin tegemoet te komen.”, aldus stagiaire Anna. Dit klinkt allemaal heel mooi, maar hoe uit zich dit in de praktijk?

4.3 Christelijke ‘middencultuur’

Lange tijd vraag ik mij af waar deze wederzijdse aanpassing nou echt zichtbaar is binnen Huis van Vrede. Het contact lijkt zo gemakkelijk te gaan. Begroetingen vinden plaats door middel van een handdruk, soms een knuffel tussen mensen van hetzelfde geslacht, wanneer iemand thee of koffie voor zichzelf pakt biedt diegene dit ook aan anderen aan en tijdens gesprekken wordt interesse in elkaar getoond. Ik kan geen situaties herkennen waar ik een individu moeite zie doen om zichzelf aan te passen aan een ander. Wanneer ik leden vraag om voorbeelden van wederzijdse aanpassing komen telkens dezelfde dingen voorbij. Zo heeft stagiaire Anna het over samen eten, “wat in principe niet heel Nederlands is”. Voorganger Erik heeft het over het meerdere keren aanbieden van eten, thee of koffie wanneer hij thuis bezoek heeft.

Deze antwoorden verhelderen het vraagstuk niet voor mij. De zojuist genoemde gastvrijheid en het samen eten is namelijk ook heel Bijbels. Als leden hun geloof volop leven en uitdragen, zoals velen aangeven te doen, dan is aanpassing niet aan de orde. Dan is men de Iraanse, Afghaanse of Syrische gastvrijheid en het samen eten al eigen. “Misschien is er toch sprake van een middencultuur, misschien is wederzijdse aanpassing gewoon open staan voor elkaar” zegt Anna wanneer ik dit aan haar voorleg. Wellicht een christelijke ‘middencultuur’. Integratie gekenmerkt door gemeenschap en verbondenheid, zoals eerder omschreven door Tom, mag dan wel opgaan binnen Huis van Vrede, toch heb ik net als psychologie studente Anouk moeite om dit te visualiseren in het grotere plaatje van de Nederlandse samenleving. Vanuit dit begrip zou ook wederzijdse aanpassing eerder een visie zijn op de manier waarop zowel Nederlandse als asielzoekende mensen horen te integreren in de rest van Nederland. Een visie van leden op de Nederlandse samenleving vertelt nog steeds iets over hun betekenisgeving van ‘integratie’. Deze betekenisgeving komt door een wisselwerking van kritiek op de overheid en religieuze overtuigingen en denkbeelden tot stand.

4.4 Mensgerichte aanpak

“Mag ik even iedereen aandacht?” roept voorganger Erik om de menigte, die nog druk aan het converseren en ontbijten is, stil te krijgen voor wat algemene mededelingen. Hiermee komt de

Ze zijn hier, hoe verder?

discussie tussen studenten Tom en Anouk over integratie tot een einde. Vandaag worden de aanwezigen verzocht om NS dagkaarten te verzamelen voor “onze broer” Daryush die morgen vanuit Kanaleneiland overgeplaatst wordt naar Leeuwarden, terwijl al zijn kamergenoten reeds naar Zeist verhuisd zijn. “Dat gaat een moeilijke tijd worden daar, dus bel vrienden in Leeuwarden op dat hij eraan komt”, gaat Erik verder. Aanwezigen knikken instemmend. Hierna worden de tafels afgeruimd en worden de klapstoelen in rijen neergezet. De kerkelijke dienst gaat beginnen, of “dienstje” zoals Erik het vaak omschrijft om het laagdrempelige karakter ervan te benadrukken. Diezelfde avond vertelt Daryush mij dat het voelt alsof hij zijn familie voor de tweede keer moet achterlaten, eerst in Afghanistan en nu zijn familie bij Huis van Vrede.

“Voor asielmigratie is [integratie] een ontzettend kunstmatig proces” vertelt Erik. In tegenstelling tot arbeidsmigratie hebben de mensen geen invloed op waar ze wonen, met wie en voor welke tijdsperiode. Willekeurige en regelmatige overplaatsing naar andere locaties maken het onmogelijk voor asielzoekende mensen om op één plek te aarden. Het verlies van asielzoekende mensen hun soevereiniteit maakt volgens Erik dat zij “in feite een soort marionetten van de overheid” zijn.

Onder leden van Huis van Vrede heerst kritiek op de manier waarop de Nederlandse overheid asielzoekende mensen poogt te ‘integreren’, wat ook duidelijk wordt wanneer Tom het tijdens het ontbijt heeft over integratie als “een ideaalbeeld vanuit de politiek”. De *culturalization* van integratie door de Nederlandse overheid (Verkaaik 2010, 69) is niet terug te vinden onder leden. Er bestaat volgens leden geen algemene consensus over wat abstracte begrippen als ‘vrijheid’, ‘tolerantie’ en ‘respect’ nou eigenlijk betekenen in de praktijk.

Veel leden zien überhaupt liever geen grote inmenging vanuit de overheid, want, zoals Tom ook zei, “de politiek bestaat door gratie van de gemeenschap”. Kerken zouden bepaalde taken van de overheid over kunnen nemen doordat deze lokaal is en niet dezelfde politieke agenda deelt met de overheid. Hierdoor zou volgens Erik meer verantwoordelijkheid voor het bevorderen van wederzijdse aanpassing bij maatschappelijke organisaties moeten komen te liggen, oftewel de burgermaatschappij waar kerken ook deel van uitmaken (theoretisch kader, p. 22). Wanneer de burgermaatschappij deze taak van de overheid overneemt, wordt het volgens stagiair Akash mensgerichter, “dat je minder kijkt naar wat zijn de resultaten, werkt het of werkt het niet, maar dat je ook kijkt van, wat doet het met iemand”. Hier hoeft volgens enkele leden niet gevreesd te worden voor de *majoritarian incivility* waar in de theorie voor gewaarschuwd

Ze zijn hier, hoe verder?

wordt door de vrijheid binnen de burgermaatschappij (Whitehead 2002, 84-85). Dat in de Bijbel staat dat zorg gedragen moet worden voor vreemdelingen zou volgens stagiaire Anna genoeg redenen moeten zijn voor een kerk om deze verantwoordelijkheid te nemen.

Deze overtuiging is niet alleen aanwezig onder leden van Huis van Vrede. Na Jan, bestuurslid van de kerkenraad van een nieuwbouwwijk in Utrecht, meerdere keren getroffen te hebben bij Huis van Vrede en meerdere gesprekken over het onderwerp van mijn onderzoek te hebben gevoerd, stemt hij in voor een interview. Jan erkent de verantwoordelijkheid van kerken in processen van integratie. “Ik vind het eigenlijk fout dat de kerken het heel druk hebben met zichzelf en niet, geen oog of amper oog hebben voor de mensen die buiten zijn.” Om persoonlijke redenen is hij onlangs overgestapt naar een wat traditionelere kerk. Vanuit hier is hij op zoek naar een manier om op duurzame wijze van betekenis te kunnen zijn voor asielzoekende mensen. Als zelf omschreven “fan van het werk van Erik” doet hij hiervoor graag inspiratie op bij Huis van Vrede.

Kortom, veel leden geven aan dat integratie begint wanneer initiatieven uit de burgermaatschappij en individuele burgers (p. 48) zeggen: je bent welkom hier. Waarom staan deze leden niet tijdens zowel pro- of anti-vluchtelingen demonstraties op straat met een spandoek waarop “vluchtelingen welkom” staat? Waarom organiseert Huis van Vrede geen demonstratie wanneer het tijdelijke AZC om de hoek tot ongenoegen van veel leden gesloten wordt? Waarom zetten leden van Huis van Vrede zich op deze manier voor asielzoekende mensen in en niet op een andere manier?

4.5 Ze zijn gewoon hier

Veel leden bekijken de situatie zoals die is en proberen daar het beste van te maken zonder politiek activistisch te worden. Ze willen zich graag nuttig voelen en direct invloed op de situatie kunnen uitoefenen. “Politiek gezien kan ik alleen maar stemmen op een partij, voor de rest kan ik voor mijn gevoel helemaal niks” zegt Simone, de buurtbewoonster die bij de geloofsgemeenschap haar tweede thuis heeft gevonden. Een demonstratie of petitie organiseren tegen de sluiting van het tijdelijke AZC zou volgens haar tijdverspilling zijn omdat zij niet gelooft dat dit daadwerkelijk iets zal veranderen aan de beslissing die ergens hogerop gemaakt

Ze zijn hier, hoe verder?

wordt. Binnen Huis van Vrede ervaart zij wel de mogelijkheid invloed op dingen uit te kunnen oefenen. Het is namelijk lokaal georiënteerd. Wanneer ik Anna vraag waarom zij niet bij dergelijke demonstraties “geen mens is illegaal” staat te scanderen geeft zij het volgende antwoord:

Het is niet dat ik er niet in geïnteresseerd ben maar ik probeer denk ik toch mijn aandacht het meest te richten op de dingen dichtbij. De dingen waar ik direct een invloed op heb en niet zozeer het grotere plaatje. [...] Ik denk dat het ook is hoe het werkt. Dat die kleine beslissing, of die kleine dingen uiteindelijk voor iets groots kunnen zorgen. [...] Het leeft meer bij mensen als het iets kleins is en dat vind ik mooi om te zien.

Dit laat het gevoel zien dat bij veel leden aanwezig is: een gebrek aan invloed via de politieke weg en de voorkeur die gegeven wordt aan lokale initiatieven die anderen kunnen inspireren. Zo zou Jan, na geïnspireerd te zijn door Huis van Vrede, op zijn beurt weer een inspiratiebron voor anderen kunnen vormen.

Hiernaast moet een individu wel een bepaald doel of een zekere passie hebben voor een specifiek thema of onderwerp wil diegene zich hier politiek activistisch voor inzetten. “Het is niet per sé dat ik heel veel hart heb voor vluchtelingen, maar ze zijn gewoon hier” geeft Simone aan. Ze participeert niet in discussies over meer of minder vluchtelingen. Ze houdt zich bezig met de mensen die hier al zijn. Taallerares Judith heeft ook nooit bewust voor de doelgroep asielzoekende mensen gekozen. Het is gewoon zo gelopen. Die mensen zijn nou eenmaal hier en hebben taallessen nodig. Net zoals dat sommige asielzoekende mensen behoefte hebben aan een plek om samen te komen met anderen, een plek die Huis van Vrede kan bieden. Dit toont nogmaals aan dat veel leden van Huis van Vrede zich niet mengen in het gepolariseerde en verharde vluchtelingendebat. Zij proberen liever het beste te maken van het gegeven dat asielzoekende mensen in Nederland aanwezig zijn.

Veel leden hebben dus niet per sé een hart voor asielzoekende mensen of vluchtelingen. Toch verbindt wel iets hen met deze groep: een meerderheid van de asielzoekende mensen die bij Huis van Vrede over de vloer komen zijn “broeders” of “zusters” in het geloof of hebben de wens geuit dit wellicht te willen worden. Wat dit betekent voor activiteiten en discoursen die als

Ze zijn hier, hoe verder?

‘integratie’ bevorderend beschouwd worden - in combinatie met religieuze overtuigingen en denkbeelden onder de leden - zal ik nu nader toelichten.

4.6 Roeien met de riemen die we hebben

Sattar, de Afghaanse jongen die zijn jas weggaf, verblijft al enkele jaren illegaal in Nederland en is reeds begonnen met een nieuwe asielaanvraag. Hij zit bij mijn eerste binnenkomst naast Anna terwijl zij de Bijbelstudie leidt. Door de weken heen valt het mij op dat Sattar bij ongeveer elke Bijbelstudie aanwezig is en hiernaast aan veel zelfstudie doet. Wanneer ik hem vraag wat hem hiertoe motiveert vertelt hij mij over de manier waarop de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) interviews met asielzoekende mensen afneemt waarna asiel verleend of afgewezen wordt. Hier worden zeer specifieke vragen gesteld over de Bijbel om te verifiëren of deze mensen wel echt tot het christendom bekeerd zijn. “Het maakt niet uit of je het echt gelooft” vertelt Sattar, zolang je maar de antwoorden kunt geven die het IND wil horen. Tijdens de voorbereiding op zijn naderende interview krijgt hij hulp van verschillende leden. Erik legt de situatie als volgt aan mij uit:

De staat en kerk zijn gescheiden in Nederland. Maar de staat beslist op basis van iemand zijn religie of iemand mag blijven of niet, wat ik sowieso niet goed vind. Maar waarom beslist de kerk hier dan niet over? [...] We zijn het niet eens met de situatie maar we proberen er het beste van te maken. We moeten roeien met de riemen die we hebben.

Deze paradox kan onder sommige leden tot grote frustratie leiden. Tegelijkertijd betekent dit dat asielzoekende mensen niet geheel toevallig bij Huis van Vrede terecht komen in hun zoektocht naar een plek om samen te komen.

Asielzoekende mensen die bekeerd zijn tot het christendom hebben door de zojuist aangekaarte nauwkeurigheid van de IND grote behoefte aan het volgen van Bijbelstudies. Huis van Vrede weet hier goed op in te spelen. Verschillende Bijbelstudies worden doordeweeks in de

Ze zijn hier, hoe verder?

ochtenden gehouden, op donderdagen wordt een Alpha-cursus²⁰ gegeven, bij verschillende huisgroepen wordt samen gegeten en over de Bijbel geleerd en op zondag is een kerkdienst. Hiernaast is veel persoonlijke aandacht voor mensen die dit nodig hebben. Voor Sattar heeft het harde werk uiteindelijk zijn vruchten afgeworpen: drie maanden na ons gesprek krijgt hij een verblijfsvergunning.

Al deze religieuze activiteiten hebben ook een andere functie: het bevordert de tweezijdige integratie. “Alles is integratie omdat je het samen doet”, zegt Simone. Zij gaat elke woensdag naar een huiskring. “Dat is een goede plek om een select groepje mensen te ontmoeten”, vertelt Simone en hier “ben je gewoon wat persoonlijker betrokken op elkaar”. Bijna alles wat op een doorsnee dag gebeurt bij Huis van Vrede wordt door leden gezien als ‘integratie’ bevorderend, ook al worden deze activiteiten niet ondernomen met ‘integratie’ als expliciete doelstelling. Denk naast Bijbelstudies aan gezamenlijke lunches, simpelweg een spelletje spelen, informele conversaties, naaicursussen en vrouwengroepen. Hier vormt onderling contact de kern, wat kan leiden tot een beter begrip van de ander.

In dit contact met asielzoekende mensen geven veel leden aan soms last te hebben van een taalbarrière. “Je kan gewoon niet echt diep in gesprek gaan als ze geen Nederlands [of Engels] spreken” vertelt stagiair Akash, waardoor het contact vaak oppervlakkig blijft. Naast verbale communicatie zien veel leden echter nog meer mogelijkheden om een band met iemand te creëren, namelijk via sport en spel. Als we voor de achtste les van de Alpha-cursus een weekend weg gaan wordt zelfs bewust een boerderij uitgekozen met een grote speelhal en een voetbalveld. Taallerares Judith ziet taal als een manier om contact te vergemakkelijken, niet als een vereiste. Beheersing van de Nederlandse taal wordt niet tot doel verheven, zoals de overheid wel doet (Verkaaik 2010, 69; VluchtelingenWerk Nederland 2014, 8). Taal is volgens een groot deel van de leden eerder een middel om een onderlinge band in de vorm van vriendschap - wat veel leden bestempelen als de kern van ‘integratie’ - te creëren.

Volgens leden het meest van een nieuwe cultuur geleerd worden wanneer iemand vrienden maakt die daar onderdeel van zijn. Deze vriendschappen zijn geheel vrijblijvend, nergens staat vastgelegd wie elkaar waar en wanneer ontmoet. Anna is zich ervan bewust op welke manier haar vriendschappen met asielzoekende mensen die zij tijdens haar stage maakt afwijken van haar andere vriendschappen. Zij helpt haar Afghaanse en Iraanse vrienden vaker

²⁰ Dit is een basiscursus over het christelijke geloof.

Ze zijn hier, hoe verder?

dan andersom het geval is. “Met niet allemaal is het echt een gelijkwaardige vriendschap” vertelt ze. Bij haar “eigen vrienden” is meer sprake van een balans. Hiernaast haalt zij voldoening uit het ‘helpen’ van anderen. Uit eigen ervaring heb ik ook gemerkt dat het ‘helpen’ van anderen je bewust kan maken van jouw positie als ‘samaritaan’, om binnen Bijbelse sferen te blijven. Anna gaat verder: “maar ja, ik denk dat het in een vriendschap normaal is dat als iemand ergens hulp bij nodig heeft, dat je diegene wilt helpen.” Oftewel, een gebrek aan gelijkwaardigheid staat niet in de weg van het voelen van een diepe connectie en het sluiten van een langdurige vriendschap. Asielzoekende mensen die bij Huis van Vrede komen ervaren ook verschillen in hun vriendschappen met Nederlandse mensen en mensen met dezelfde afkomst. Volgens Ahmad, de Syrische man die bij mijn eerste binnenkomst de lunch maakt, komt dit doordat zijn Syrische vrienden niet alleen zijn problemen begrijpen, maar ook voelen, in tegenstelling tot zijn Nederlandse vrienden. Hierdoor geeft hij aan een zekere afstand te bewaren in zijn contact met Nederlandse mensen.

In sommige gevallen is echter sprake van weinig afstand. Op een dag wordt voorganger Erik door de gemeente gebeld. Ze zitten met een Arabisch sprekende vrouw die geen onderdak heeft en zijn benieuwd of hij nog een slaapplek overheeft. Al dezelfde avond kan ze bij Erik en zijn gezin terecht om hier voorlopig te verblijven. Vier weken later stelt Erik haar aan anderen voor als zijn ‘huisgenoot’. De crisisdienst belt hem vaker op met zulke verzoeken. Uiteraard vraag ik mij af waarom een burger gebeld wordt door de overheid voor een dergelijk probleem, waar Erik zich ook over kan verbazen. Dit is wederom een taak die leden van de burgermaatschappij van de overheid overnemen (van der Leun 2015).

Erik en zijn vrouw Elsemieke zijn niet de enige leden die onderdak bieden aan asielzoekende mensen. Michiel schrijft in een artikel voor de Evangelische Omroep (EO) hoe andere leden van Huis van Vrede hem geïnspireerd hebben om zijn huis voor twee maanden met een vluchteling te delen.²¹ Elsemieke omschrijft dit als een sneeuwbaaleffect: “de vraag is bijna, hebben jullie niemand in huis?”. Dit maakt dat het privéleven van meerdere leden onlosmakelijk verbonden is met de wereld van Huis van Vrede. De opofferingen die dit met zich meebrengt worden kleiner wanneer gekeken wordt naar de manier waarop hun religieuze overtuigingen de

²¹ *Moderne Sint Maartens*. Geraadpleegd op 02-04-2016 van <http://www.eo.nl/beam/leven/item/moderne-sint-maartens/>

motivator zijn voor de manier waarop leden hun leven vormgeven, net zoals deze een betekenisgeving van ‘integratie’ verklaart.

4.7 “Jezus leeft”

Leden zijn erg betrokken met het welzijn van anderen, wat mooi verwoord wordt door voorganger Erik: “we denken niet minder van onszelf, we denken niet meer van onszelf, we denken aan onszelf minder”. Waar halen leden de motivatie voor deze betrokkenheid vandaan? Bij het vinden van een antwoord op deze vraag is het moeilijk om een onderscheid te maken tussen persoonlijkheid en religiositeit. Want, zoals taallerares Judith terecht opmerkt, “ik ben altijd al christen geweest”, naast het feit dat zij altijd al Judith is. Wel zijn bepaalde invullingen van hoe met de medemens omgegaan wordt, wat nauw samenhangt met de betekenisgeving van ‘integratie’, te verklaren door naar de Bijbel te kijken, waar leden zelf ook vaak naar verwijzen.

Het uitdragen van de liefde van Jezus en zorgen voor je naasten staat hierin centraal. Je naasten zijn volgens stagiaire Anna niet alleen je Nederlandse buurvrouw, maar ook mensen die in eerste instantie heel verschillend zijn. Zoals al eerder aangekaart, geeft Jezus volgens veel leden een ander antwoord op de ervaren polarisatie in Nederland dan de politiek doet. Zij willen aan anderen graag uitdragen dat het gaat om samen zijn, zorg dragen voor je naasten, het delen van maaltijden. Anna noemt dit laatste “erg Bijbels” en zij beschouwt dit als het concept waar Huis van Vrede op gebaseerd is. Ze vertelt dat het samen eten bij de eerste kerken al een vitale rol speelde om het woord van Jezus te verkondigen. Het leven van Jezus wordt niet alleen als voorbeeld genomen, zijn dood speelt ook een vitale rol.

Tijdens het weekendje weg zitten we met een grote groep mensen aan tafel voor een Bijbelstudie. Ik zit naast Erik, die vandaag de leider is en een belangrijke vraag stelt. “Moeten we de zwerver die aan de deur komt en om sigaretten vraagt helpen? Of moeten we Marchje helpen? Moeten we iemand helpen die ver weg staat of juist iemand die dichtbij staat?” De groep geeft het antwoord: allebei. Er zijn volgens hen namelijk geen grenzen aan dingen die je voor de medemens kunt doen omdat het nooit op zal wegen tegen wat Christus voor je heeft gedaan. God heeft zijn eigen zoon geofferd om de mensheid vrij te maken van zonden. Terwijl Erik zijn portemonnee uit zijn broekzak haalt en aan mij overhandigt, zegt hij: “je mag van mij alles

Ze zijn hier, hoe verder?

hebben, want ik heb alles al van God gekregen” door het sterven van Jezus. Hieraan voegt Eline, met vijftientig jaar de jongste diaken van de geloofsgemeenschap, toe: “het is geen lijstje wat je kan afvinken, zo van, nu heb ik genoeg teruggedaan”.

Niet alles wat leden weg willen geven wordt door iedereen aangenomen. Dat iedereen welkom is betekent niet dat iedereen daadwerkelijk de open deur van Huis van Vrede binnenstapt. “Moslims Kanaleneiland wordt wakker”²² is de naam van een facebook pagina die is opgericht om moslims in Kanaleneiland te waarschuwen voor de zogenaamde bekeringsdrang van voorganger Erik en Huis van Vrede in het geheel. In het verleden is zelfs sprake geweest van enkele doodsbedreigingen. De geloofsgemeenschap is opgericht om de kloof tussen christenen en moslims te verkleinen, toch blijkt dit af en toe moeilijk buiten de deuren van Huis van Vrede.

4.8 Conclusie

Kortom, Huis van Vrede is een plek waar vele uitersten samenkomen: verschillende religieuze overtuigingen, ook binnen het christendom, etniciteiten, leeftijden, talen, culturen, morele standaarden en uiteraard uiteenlopende persoonlijkheden. Leden hebben een manier gevonden om met al deze verschillen om te gaan: gemeenschap en verbondenheid. ‘De Nederlandse cultuur’ bestaat volgens een meerderheid van de leden niet en verbindingen in de samenleving ontstaan door onderling contact, waarbij taal als middel dient en vriendschap het doel is. Dit resulteert in een betekenisgeving van ‘integratie’ die tweezijdig is en gedomineerd wordt door wederzijdse aanpassing, hetgeen Li (2004, 513) als ‘echte’ integratie omschrijft. Deze ‘echte’ integratie kan volgens leden het beste bereikt worden wanneer verantwoordelijkheden van de overheid verschuiven naar Nederlandse burgers en initiatieven binnen de burgermaatschappij. Een lokale aanpak gaat volgens veel leden samen met een mensgerichte aanpak.

Naast het feit dat asielzoekende mensen niet de doelgroep van Huis van Vrede is, hebben veel leden ook niet per sé veel hart voor vluchtelingen. Ze zijn hier, ze hebben bepaalde dingen nodig en Huis van Vrede kan ze hierin tegemoet komen. Hiernaast staat in de Bijbel duidelijk geschreven dat zorg gedragen moet worden voor naasten. Asielzoekende mensen zijn naasten, al gaat hun aanwezigheid aan veel mensen in het dagelijks leven voorbij. Asielzoekende mensen

²² Moslims Kanaleneiland wordt Wakker. Geraadpleegd op 27-06-2016 van <https://www.facebook.com/Moslims-Kanaleneiland-wordt-Wakker-765317456900610/>

Ze zijn hier, hoe verder?

zijn volgens leden van de geloofsgemeenschap meer dan hoe de media hen neerzet, namelijk als gelukzoekers óf slachtoffers. Huis van Vrede probeert door haar doen en laten de vredelievende boodschap van Jezus uit te dragen en anderen te inspireren: denk niet in tegenstellingen, accepteer de situatie en ga samen eten.

5. 'Echte' integratie, conclusies

5.1 Verschillende startposities

Lydia van der Wal en Marchje Schaap

Tijdens ons veldwerk hebben we gekeken naar de betekenisgeving van 'integratie' binnen de Nederlandse burgermaatschappij. Reden hiertoe is het gebrek aan analyses van dergelijke initiatieven die ontstaan binnen de burgermaatschappij en haar leden, die nota bene lokale uitvoerders van integratie programma's zijn. Dit biedt inzicht in hoe 'integratie' lokaal kan ontstaan en hoe deze ingevuld wordt, in plaats van vaststaande *top-down* definities vanuit de staat. Een duidelijk begrip van hoe de burgermaatschappij in de praktijk te werk gaat ontbreekt in de theoretische wereld (Vinod 2006, 783). Hiernaast wordt het debat over integratie en immigratie in Nederland bepaald door sociologen (Verkaaik 2010, 80). Wij dragen met ons onderzoek bij aan een beter begrip van de burgermaatschappij en bieden een antropologische bijdrage aan het debat over integratie en immigratie. Tegelijkertijd vindt ons onderzoek plaats in een tijd van groeiende polarisatie en een verharding binnen het vluchtelingendebat. Ons onderzoek biedt een platform aan initiatieven die zich niet in dit debat mengen maar inspelen op de huidige situatie. Welke positie de door ons onderzochte initiatieven innemen binnen de burgermaatschappij wordt nu bekeken.

In de theorie wordt de burgermaatschappij vaak als onafhankelijk van de overheid beschreven (Taylor 1991), maar zoals wij eerder hebben aangegeven, is dit in de praktijk niet altijd mogelijk en hangt hun bestaan juist van elkaar af (Chandhoke 2007). Dit is goed zichtbaar in het geval van New Dutch Connections, een vrijwilligersorganisatie die tegelijkertijd verbonden is met zowel individuele burgers als de overheid doordat zij afhankelijk is van subsidies van zowel nationaal als Europees niveau. Aan deze subsidies zijn onlosmakelijk bepaalde eisen verbonden, zoals het bedienen van een specifieke doelgroep. Bij Huis van Vrede is deze afhankelijkheid moeilijker te herkennen. Leden van deze religieuze gemeenschap dragen jaarlijks een bepaalde hoeveelheid van hun inkomen af. Hierdoor is het makkelijker om financieel onafhankelijk van de overheid te blijven. Volledige onafhankelijkheid blijft echter hier ook onmogelijk doordat, overeenkomstig met Chandhoke (2007), Huis van Vrede moet opereren

Ze zijn hier, hoe verder?

binnen de institutionalisering en soevereiniteit van de staat. Beide initiatieven bieden inzicht in hoe lokaal georganiseerde integratie programma's, zowel officieel als niet officieel, tot stand komen en functioneren. Ze geven individuele burgers de mogelijkheid zich te organiseren op een hoger niveau en zijn daarom onderdeel van de burgermaatschappij (Charles Taylor 1991, 52). Er is sprake van een verschillende startposities. New Dutch Connections als seculiere organisatie met officieel opgestelde programma's voor een specifieke doelgroep en Huis van Vrede als christelijke geloofsgemeenschap die zonder officiële programma's in contact staat met asielzoekende mensen, hetgeen niet persé hun doelgroep is. In hun reis naar de betekenisgeving van 'integratie' stuiten zij beide op de manier waarop de Nederlandse overheid zogenaamde 'integratie' probeert af te dwingen.

5.2 Samenkomen in kritiek

Lydia van der Wal en Marchje Schaap

Asielzoekende mensen benadrukken, afhankelijk van de context, hun lidmaatschap tot bepaalde groepen, of anderen doen dit voor hen. Deze afhankelijkheid benadrukt de sociale constructie van identiteit, waardoor het altijd in dialoog is met andere identiteiten en identificaties (Cohen 2000; Leve 2011; Bauman *in* Eriksen 1993). In de kerk ben je een christen, bij Nederlanders ben je een Eritreër of Syriër, 's avonds ben je een jongere op zoek naar vermaak en in het AZC ben je een vluchteling, tevens een stempel die regelmatig op de voorgrond verkeert in situaties waar deze irrelevant is. Ons onderzoek hebben wij volbracht in een context van toenemende nationalistische gevoelens doordat de komst van asielzoekende mensen in Nederland een hoofdrol is gaan spelen in zowel de media als de politiek. Dat Verkaaik (2010) een beeld schetst van hoe de Nederlandse overheid 'de nationale cultuur' poogt te herdefiniëren in termen van *autochtony* en *belonging*, in de grotere context van de *culturalization* van burgerschap, betekent nog niet dat dit slaagt. Binnen onze case studies is geen sprake van een overname van deze uitgedragen *culturalization*. Dit komt overeen met de door ons gehanteerde definitie van nationale identiteit, waar de staat niet de enige speler is in de constructie hiervan (Smith 1991). Sterker nog, binnen beide case studies wordt geen enkele poging gedaan een nationale identiteit te definiëren, gebaseerd op de overtuiging dat 'de Nederlander' niet bestaat door het

Ze zijn hier, hoe verder?

multiculturele karakter van de Nederlandse samenleving, een uitspraak die Máxima veel kritiek opleverde.²³ Eenzijdige aanpassing naar ‘de Nederlandse cultuur’, oftewel assimilatie (Berry 2005, 705), waar de *culturalization* van burgerschap in feite op neer komt, kan hierdoor niet afgedwongen worden. De constructie van een nationale identiteit rust volgens Denis-Constant (in Yuval-Davis 2006) eerder op vertellingen. Deze variëren afhankelijk van de sterke identificatie tot een specifieke groep. Leden van Huis van Vrede organiseren zichzelf op basis van een gedeelde geloofsovertuiging, wat een tweede verklaring is voor waarom deze organisatie de focus op ‘de Nederlandse cultuur’ van de overheid niet deelt. De focus ligt hier namelijk op christelijke normen en waarden die niet grens gebonden zijn.

Hiernaast valt er veel van elkaar te leren waardoor eenzijdige aanpassing onwenselijk is volgens beide onderzoekspopulaties en wordt culturele diversiteit door hen aangemoedigd. Wanneer de culturele diversiteit die asielzoekende mensen met zich meebrengen op de achtergrond verdwijnt wordt dit als een verlies beschouwd. Beide case studies lijken zich bezig te houden met het multiculturele vraagstuk van Stuart Hall (in Yuval-Davis 2006, 213): “how can people live together in difference?”. Er wordt kritiek geuit op de integratie aanpak vanuit de Nederlandse overheid, die eerder op assimilatie lijkt (context p. 25) en haar basis vindt in angst voor ‘de ander’ als gevolg van de moorden op Fortuyn en van Gogh (Meeuwissen 2008, 51; Penninx 2006, 252) in combinatie met het post 9/11 tijdperk (Yuval-Davis 2006, 213). Deze aanpak zou volgens meerdere informanten de bestaande polarisatie in de samenleving vergroten, met uitsluiting voor diegenen die niet volledig kunnen assimileren als gevolg. Hierdoor vallen zij door denkbeeldige grenzen (*policing of borders*) in de groep *them* en kunnen zij geen onderdeel worden van *us* (Yuval-Davis 2006, 204 in Davis en Nencel 2011, 4). Beide onderzoekspopulaties prefereren een meer inclusieve aanpak wat resulteert in een afwijkende betekenisgeving van integratie in vergelijking tot de overheid. Deze betekenisgeving, eerder besproken in de empirische hoofdstukken, wordt nu naast theoretische concepten gelegd die bijdragen aan het beantwoorden van onze onderzoeksvraag.

²³ *Máxima: Dé Nederlandse identiteit bestaat niet*. Geraadpleegd op 23-06-2016 van <http://www.trouw.nl/tr/nl/4492/Nederland/article/detail/1324033/2007/09/25/Maxima-De-Nederlandse-identiteit-bestaat-niet.dhtml>

5.3 Betekenisgeving

Marchje Schaap

Zelfs vanuit verschillende startposities is bij beide onderzochte initiatieven uit de burgermaatschappij sprake van een betekenisgeving van ‘integratie’ met veel onderlinge raakvlakken. Deze wordt gekenmerkt door een mensgerichte aanpak in plaats van een focus op efficiëntie. Alles draait om onderling contact en kennis van wat er op lokaal niveau speelt, wat deze mensgerichte aanpak mogelijk maakt. Dit betekent dat in principe alles aan integratie bij zou kunnen dragen mits dit samen gedaan wordt. Angst wordt hiermee onder beide partijen, Nederlandse burgers en asielzoekende mensen, weggenomen en creëert begrip voor elkaar. Taal wordt hier gezien als middel om contact te vergemakkelijken en te verdiepen en is niet verheven tot doel zoals de Nederlandse overheid wel doet (Verkaaik 2010, 69; VluchtelingenWerk Nederland 2014, 8). Hierop zal tijdens de bespreking van de vormgeving van integratie programma’s nog verder worden ingegaan.

Binnen beide onderzoekspopulaties is het doel eerder het creëren van een sociaal netwerk, als aanvulling op het professionele netwerk van New Dutch Connections, en het opbouwen van relaties in de vorm van vriendschap. Ondanks de ongelijkwaardige aard van deze vriendschap dragen deze sociale relaties bij aan het leren kennen van een nieuwe cultuur, in overeenstemming met wat Young (2001) beschrijft als ondersteunende netwerken die bijdragen aan het acculturatie proces tot een nieuwe culturele en sociale omgeving. Deze sociale relaties worden door beide onderzoekspopulaties omschreven als familiebanden, *extended family* door een coach als oom of tante en een maatje als neef of nicht bij New Dutch Connections en “broers” of “zussen” in het geloof maar in sommige gevallen ook door intensief contact bij Huis van Vrede. Hiermee kan worden voorzien in de grote behoefte aan sociale steun die asielzoekende mensen volgens Simich et. al (2012) hebben, waar de Nederlandse overheid momenteel niet toe in staat is²⁴. Meerdere informanten geven aan een verzoek te hebben ingediend bij de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) voor overplaatsing naar Utrecht of nabije omgeving wegens het sociale netwerk dat zij hier binnen Huis van Vrede en New Dutch Connections hebben opgebouwd terwijl zij hier nog woonachtig waren. Asielzoekende mensen gebruiken secundaire migratie wegens hun zoektocht naar sociale steun dus niet alleen buiten

²⁴ Deze geeft je volgens Bright O. Richards namelijk geen burens of vrienden (zie openingquote op bladzijde 8).

Ze zijn hier, hoe verder?

bureaucratische plannen van de overheid om (Simich et al. 2002, 598) maar proberen deze bureaucratische plannen ook naar eigen hand te zetten.

Contact moet van twee kanten komen om vriendschap te creëren. Volgens beide onderzoekspopulaties zou integratie ook van twee kanten moeten komen wil dit slagen. Verantwoordelijkheden binnen dit proces worden zowel aan asielzoekende mensen als Nederlandse burgers toegeschreven, in overeenstemming met de Europese Unie die tweezijdige verantwoordelijkheid neerlegt bij asielzoekende mensen en alle inwoners van lidstaten, met daarbij een faciliterende rol voor hun overheden (EPC/KBF Multicultural Europe Team 2005). De Nederlandse overheid weigert deze verantwoordelijkheid te nemen (VluchtelingenWerk Nederland 2014; Penninx 2006) maar dat is niet voor alle burgers het geval, welke zich kunnen organiseren binnen initiatieven als New Dutch Connections en Huis van Vrede. Mensen binnen deze organisaties kennen zelfs veel verantwoordelijkheden toe aan de burgermaatschappij in het geheel, die door een flexibel karakter makkelijker kunnen inspelen op wat op lokaal niveau gaande is.

Het overheidsbeleid voor ongedocumenteerde en uitgeprocedeerde mensen resulteert in een complete uitsluiting van de samenleving²⁵ en zij hoeven volgens de overheid niet te integreren. Initiatieven als New Dutch Connections en Huis van Vrede zijn in staat dergelijke uitgesloten mensen wel in te sluiten (van der Leun 2015). Hier is op zekere hoogte zelfs sprake van integratie, simpelweg omdat er onderling contact plaatsvindt maar ook doordat deze mensen hier nou eenmaal zijn en alsnog hun plekje moeten vinden. Uitsluiting vindt plaats doordat New Dutch Connections, zoals eerder aangekaart, door een strikt protocol vanuit financierders, het liefst met zo veel mogelijk jongeren in procedure werkt. Financiering vanuit de overheid brengt grenzen met zich mee (van den Berg e.a. 2009). Huis van Vrede moet wegens beperkte financiële middelen ook ergens grenzen trekken, iedereen is welkom maar tijd, energie en geld wordt het meest besteed aan een bepaalde kern van mensen. Voorkeur wordt, met enkele uitzonderingen, gegeven aan leden van de geloofsgemeenschap als het gaat om systematische persoonlijke of financiële ondersteuning. Alle officiële leden zijn uiteraard christen.

Oftewel, de betekenisgeving van ‘integratie’ binnen onze onderzoekspopulaties ligt dichterbij wat Li (2004) ‘echte’ integratie noemt in vergelijking tot de betekenisgeving door de overheid. ‘Echte’ integratie hoort (Li 2004, 513) van twee kanten te komen, asielzoekende

²⁵ Geen werk, vrijwilligerswerk of school.

Ze zijn hier, hoe verder?

mensen en de ontvangende samenleving, welke instituties, gemeenschappen en burgers omvat. Hier vindt nog steeds uitsluiting plaats, maar door het veelzijdige karakter van de burgermaatschappij kunnen mensen die door New Dutch Connections en Huis van Vrede uitgesloten worden weer door andere initiatieven ingesloten worden.

Tweezijdige integratie binnen de burgermaatschappij spreekt de betekenisgeving van ‘integratie’ door Remmenick (2003) tegen doordat asielzoekende mensen niet alleen stukjes identiteit van het ontvangende land aan zichzelf toevoegen, maar dit andersom ook gebeurt. Zelfs de wederzijdse aanpassing wat volgens Li (2004) bij ‘echte’ integratie komt kijken wordt binnen Huis van Vrede aangemoedigd, ook al is dit in de praktijk nauwelijks zichtbaar door eerdergenoemde redenen. Medewerkers en vrijwilligers van New Dutch Connections zien meer in het enkel leren begrijpen van de ander. Hoe deze betekenisgeving van ‘integratie’ binnen de door ons onderzochte onderdelen van de burgermaatschappij voortvloeit in de vormgeving hiervan bekijken wij nu nader.

5.4 Ieder zijn eigen weg

Lydia van der Wal

Ondanks het feit dat de betekenisgeving van integratie overeenkomt bij onze onderzoekspopulaties, is de vormgeving hiervan verschillend. Dit toont het veelzijdige karakter van de burgermaatschappij aan waarbij je vanuit één betekenisgeving vele verschillende kanten op kunt gaan. Verder wordt duidelijk dat de burgermaatschappij is wat leden hiervan maken (Chandhoke 2007, 613). Hier kunnen we echter ook vraagtekens bij zetten in het geval van New Dutch Connections. Waarbij de vraag is in hoeverre zij vrij is om haar eigen gang te gaan wanneer zij financieel afhankelijk is van nationale en Europese fondsen.

Deze bewegingsvrijheid en ruimte om een eigen weg te kiezen, ontstaat doordat vormgeving lokaal wordt georganiseerd in plaats van door de overheid. In ons onderzoek hebben we verscheidene vormgevingen naar voren zien komen. De vormgeving van New Dutch Connections wordt gekenmerkt door officiële programma's en bij Huis van Vrede door spontaniteit. Een meespelende factor hierbij is dat New Dutch Connections het leggen van verbindingen, oftewel integratie, als expliciete doelstelling heeft benoemd, wat niet het geval is

Ze zijn hier, hoe verder?

bij Huis van Vrede. Tot slot heeft New Dutch Connections een focus op de studie en carrière loopbaan en is Huis van Vrede veel meer gericht op het ontwikkelen of verdiepen van geloofsovertuigingen en het hebben van onderling contact.

Deze vormgeving gaat ook over acties en discoursen. Welke woorden worden er gebruikt of juist niet gebruikt en welke handelingen worden verricht, die een insluitend of juist uitsluitend karakter met zich mee dragen? In het geval van Huis van Vrede worden leden, waaronder ook asielzoekende mensen, aangesproken als ‘onze broer’ of ‘zus’. New Dutch Connections gebruikt soortgelijke insluitende termen door te spreken over ‘onze jongeren’ in plaats van vluchtelingen. Het achterwege laten van bepaalde discoursen onthult nog een ander belangrijk perspectief. Asielzoekende mensen worden namelijk door beide onderzoekspopulaties niet benaderd als vluchteling behorende tot een homogene groep. In plaats daarvan wordt het unieke individuele karakter benadrukt welke verbonden is aan tradities en normen en waarden vaak afkomstig uit het land van herkomst. Integratie gaat (Remmenick 2003) namelijk over het toevoegen van stukjes identiteit en vaardigheden aan een culturele kern gevormd in het land van herkomst in plaats van dat deze kern wordt vervangen.

Hierbij concluderen wij dat de betekenisgeving van ‘integratie’ door medewerkers en vrijwilligers van New Dutch Connections en leden van Huis van Vrede, als onderdeel van de Nederlandse burgermaatschappij, gaat over een tweezijdig proces. Verantwoordelijkheid voor het bevorderen van integratie moet hiervoor veel meer bij maatschappelijke organisaties gelegd worden, oftewel de burgermaatschappij waar vrijwilligersorganisaties zoals New Dutch Connections en Huis van Vrede onderdeel van zijn. De overheid heeft de taak om dit te faciliteren en asielzoekende mensen de verantwoordelijkheid om de taal te leren en actief te gaan participeren in de samenleving. In plaats van eenzijdige aanpassing ligt de betekenisgeving vanuit zojuist genoemde organisaties dichter bij wat ‘integratie’ in de theorie betekent: een voortdurend proces van tweezijdige integratie. Dit wijkt tevens sterk af van de betekenisgeving van de Nederlandse overheid wat beter als ‘assimilatie’ omschreven zou kunnen worden.

De veelzijdigheid van de burgermaatschappij wordt zichtbaar in de verschillende manieren waarop dezelfde interpretatie van ‘integratie’ wordt vormgegeven. Een compleet beeld weergeven van hoe de burgermaatschappij vorm geeft aan integratie is vanwege dit veelzijdige karakter daarom bijna onmogelijk. Desalniettemin is uit ons onderzoek een belangrijke trend naar voren gekomen: om tegenstellingen heen denken en samen de maatschappij intreden, waar

Ze zijn hier, hoe verder?

iedereen zichzelf mag zijn. Een maatschappij vormgegeven door burgers voor burgers, ongeacht status.

Literatuurlijst

- Anderson, Benedict. 2006. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London and New York: Verso.
- Appadurai, Arjun. 2006. *Fear of Small Numbers: An Essay on the Geography of Anger*. Durham, North California: Duke University Press Books.
- Appadurai, Arjun en Holston, James. 1996. "Cities and Citizenship" *Public Culture* 8:187-204.
- Barret, S. 2009. *Anthropology. A Student's Guide to Theory and Method*. Toronto: University of Toronto Press.
- Bekkers, P. Wouter. 2012. "Het bewoonbare land, geschiedenis van de volkshuisvestingsbeweging in Nederland". Academisch proefschrift, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Berg, E. van den, P. Dekker en J. de Hart. 2009. "Verenigingsleven en Maatschappelijk Middenveld." In *Sociale Cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport*, bewerkt door P. Schnabel, R. Bijl en J. de Hart, 65-90. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Berry, J.W. 2005. "Acculturation: Living Successfully in Two Cultures." *International Journal of Intercultural Relations* 29:697-712.
- Cainkar, A. Louis. 2009. "Homeland insecurity: The Arab American and Muslim American Experience after 9/11. New York: Russell Sage Foundations.
- Chandhoke, Neera. 2007. "Civil Society." *Development in Practice* 17(4-5):607-614.
- Cohen, Anthony P. 2000. *Signifying Identities; Anthropological perspectives on boundaries and contested values*. London and New York: Routledge.
- Davis, Kathy en Nencel Lorraine. 2011. "Border skirmishes and the question of belonging: an autoethnographic account of everyday exclusion in multicultural society". *Ethnicities* 0(0)1-22.
- Duyvendak, J.W. en P.W.A. Scholten. 2011. "Beyond the Dutch "Multicultural Model". The Coproduction of Integration Policy Frames in The Netherlands." *Int. Migration & Integration* 12:331-348.
- EPC/KBF Multicultural Europe Team. 2005. Beyond the Common Basic Principles on Integration: The Next Steps. *European Policy Centre Issue Paper* 27.
- Eriksen, Thoman Hylland. 1993. *Ethnicity and Nationalism*. London: Pluto Press.

- Freeman, G. 2004. "Immigrant Incorporation in Western Democracies." *International Migration Review* 38(3):945-69.
- Joppke, C. 2007. "Beyond National Models: Civic Integration Policies for Immigrants in Western Europe." *West European Politics* 30(1):1-22.
- Leun, J. van der. 2015. "Not Making it in The Netherlands: Excluding Irregular Immigrants to the Max." Geraadpleegd op 17 december 2015. <https://www.law.ox.ac.uk/research-subject-groups/centre-criminology/centreborder-criminologies/blog/2015/05/not-making-it>.
- Leve, Lauren. 2011. "Identity." *Current Anthropology* 52(4):513-535.
- Li, Peter S. 2004. "On Immigrant Integration: Reply to Stoffman." *JIMI/RIMI* 5(4):505-514.
- Lin, Zhen. 2001. "On the Issue of National Identity in the Democratization of Taiwan" (论台湾民主化进程中的国家认同问题). *Taiwan Research Quarterly* (台湾研究集刊) (2).
- Meeuwissen, Astrid. 2008. "Immigratiebeleid in Frankrijk en Nederland, *Een vergelijkend onderzoek naar het immigratiebeleid in Frankrijk en Nederland en de gevolgen van 9/11*". Master Scriptie, Universiteit van Amsterdam.
- Penninx, Rinus. 2006. "Dutch Immigration Policies Before and After the Van Gogh Murder." *JIMI/RIMI* 7(2):241-254.
- Phinney, Jean, S. and Anthony D. Ong. 2007. "Conceptualization and Measurement of Ethnic Identity: Current Status and Future Directions." *Journal of Counseling Psychology Issue* 54(3):271-281.
- Ponzanesi, Sandra. 2012. "The Non-Places of Migrant Cinema in Europe". *Third text* 26(6):675-690.
- Remennick, Larissa. 2003. "What Does Integration Mean? Social Insertion of Russian Immigrants in Israel." *Journal of International Migration and Integration* 4(1):23-49.
- Said, Edward W. 1979. *Orientalism*. New York: Vintage Books.
- Schmitter, Philippe. 1995. "On Civil Society and the Consolidation of Democracy: Ten Propositions." Stanford Department of Political Science, July 1995.
- Simich, Laura, Morton Beiser and Farah Mawani. 2002. "Paved with Good Intentions: Canada's Refugee Destining Policy and Paths of Secondary Migration." *Canadian Public Policy* 28(4):597-607.
- Smith, Anthony D. 1991. *National Identity*. England: Penguin Book of London.

- Sniderman, P. M. en L. Hagendoorn. 2007. *When Ways of Life Collide: Multiculturalism and its Discontents in the Netherlands*. Princeton: Princeton University Press.
- Tajfel, Henri. 1981. *Social Identity and Intergroup relations*. Cambridge: Cambridge U.P.
- Taylor, Charles. 1991. "Die Beschwörung der Civil Society." In *Europa und die Civil Society*, edited by Krzysztof Michalski, 52-81. Stuttgart: Castalgandolfo-Gesprache.
- Verkaaik, Oskar. 2010. "The Cachet Dilemma: Ritual and Agency in New Dutch Nationalism." *American Ethnologist* 37(1):69-82.
- Vinod, M.J. 2006. "The Changing Dimensions of Civil Society in the Twenty-First Century: Theory versus Reality." *The Indian Journal of Political Science* 67(4):783-792.
- VluchtelingenWerk Nederland. 2014. "VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2014: Een onderzoek naar de integratie van vluchtelingen in Nederland." Aranea Grafimedia.
- Waite, Louise J. 2012. Neo-assimilationist citizenship and belonging policies in Britain: Meanings for transnational migrants in northern England. *Geoforum* 43(2):353-361.
- Warren, Mark E. 2001. *Democracy and Association*. Princeton: Princeton University Press.
- Wimmer, Andreas. 2002. *Nationalist exclusion and ethnic conflict, shadows of modernity*. Cambridge: Cambridge university press.
- Whitehead, Laurence. 2002. *Democratization: Theory and Experience*. Oxford: Oxford University Press.
- Wu, Luping. Liu Hanhui en Wang Jing. 2003. "Characteristics of Civic National Identity and Their Relationship with External Acceptability: Evidence from ISSP (2003)" (公民国家认同的特点及其与对外接纳度的关系研究——来自ISSP[2003]的证据). *International Social Science Journal* (国际社会科学杂志) (1).
- Young, M. 2001. "Moderators of Stress in Salvadoran Refugees: The Role of Social and Personal Resources." *International Migration Review* 34(3):840-69.
- Yuval-Davis, Nira. 2006. "Belonging and the politics of belonging." *Patterns of Prejudice* 40(3):198-214.
- Yuval-Davis, Nira. 1999. "The Multi-Layered Citizen at the Age of 'Glocalization'", *International Feminist Journal of Politics* 1:119-137.
- Zhuojun, Wang. en He Hualing. 2014. "National Identity in the Era of Globalization: Crisis and Reconstruction". *Social Sciences in China* 35(2):139-154.